

Uppföljning av tre FoU-insatser vid FoU Sjuhärad Välfärd

LÄR UT-PROJEKTET
UTVÄRDERINGSVERKSTAD
SISTA SOCIALISATIONEN

PER-ÅKE KARLSSON
MARGARETA LUNDBERG RODIN
LARS RÖNNMARK

Omslagsbilden: Utvärderingsverkstad på FoU Sjuhärad
Välfärd, Högskolan i Borås år 2012–2013.

Uppföljning av tre FoU-insatser vid FoU Sjuhärad Välfärd

LÄR UT-PROJEKTET • UTVÄRDERINGSVERKSTAD • SISTA SOCIALISATIONEN

FoU Sjuhärad Välfärd | *Arbetsrapport*

Författare

Per-Åke Karlsson
Margareta Lundberg Rodin
Lars Rönmark

ARBETSRAPPORT 2016

Redigering
PIA MATTZON, FoU SJUHÄRAD VÄLFÄRD

Tryck
HÖGSKOLAN I BORÅS, FEBRUARI 2017

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna rapport,
helt eller delvis, är förbjudet utan medgivande av författarna.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Uppföljning av tre FoU-insatser	7
Tre valda FoU-insatser.....	7
Uppföljningens syfte och övergripande frågeställningar	8
Om uppföljningens genomförande.....	8
Referens	9
LÄR UT – Bättre läkemedelshantering för äldre.....	11
Bakgrund	11
Lär ut-projektet och konceptet	11
Uppföljningens genomförande	12
Uppföljningens resultat	12
Nuläget	15
Slutsatser utifrån resultatet	16
Frågor inför framtiden.....	17
Referenser	17
Utvärderingsverkstad – att lära och genomföra utvärderingar	19
Inledning.....	19
Vad är en utvärderingsverkstad?	19
Uppföljningens syfte, frågor och material	19
Resultat	20
Analys	28
Referenser	30
Sista socialisationen – Berättelser som livskraft på äldreboenden.....	31
Projektet.....	31
Uppföljningens metoder och genomförande.....	34
Uppföljningens resultat	34
Diskussion.....	37
Slutsatser	38
Referenser	38
Sammanfattande diskussion och slutsatser	39
Referenser	40

UPPFÖLJNING AV TRE FoU-INSATSER

Under FoU Sjuhärad Valfärds (FoUS) och föregångaren ÄldreVäst Sjuhärads (ÄVS) verksamhetstid har det genomförts en rad FoU-insatser. Detta har skett i form av seminarier, FoU-caféer och andra kompetensutvecklingsinsatser, utvecklings- och forskningsprojekt samt utvärderingar under totalt drygt 15 år. Det är därför intressant att se hur resultat och erfarenheter från några av dem används idag, och utifrån tre utvalda FoU-insatser få underlag för en diskussion om hur samspelet mellan kunskapsutveckling och verksamhetsutveckling skulle kunna förbättras ytterligare. Detta var också ett av de förbättringsområden som Andersson och Hultin (2013) lyfte fram i sin utvärdering av FoUS.

De olika FoU-insatserna som FoUS erbjudit kan grovt indelas i: Att genomföra forskningsprojekt, utvärderingsuppdrag, utvecklingsarbeten och kompetensutvecklingsinsatser. Ett 30-tal utvärderingsuppdrag, forskningsprojekt, utvecklingsarbeten och kompetensutvecklingsinsatser finns sedan 2010 dokumenterade i rapporter från FoUS¹.

Tre valda FoU-insatser

Följande tre insatser har följts upp på uppdrag av FoUS:s styrgrupp: Lär ut-projektet om förbättrad läkemedelshantering för äldre, den senast fullföljda utvärderingsverkstaden samt Sista Socialisationen – om berättelser som livskraft på äldreboendet. Vägledande vid urvalet har varit att insatserna fullföljts genom skriftlig rapportering samtidigt som de skulle vara relativt närliggande i tid. Två av de tre uppföljda insatserna handlar om äldre, vilket kan förklaras med ”arvet” från föregångaren ÄVS.

Lär ut-projektet

Lär ut-projektet – bättre läkemedelshantering för äldre, genomfördes perioden 2006–2009.

Lär ut står för

L – läkemedel, läkemedelsbehandling och läkemedelshantering

Ä – äldre ska må bra

R – redskap, teamarbete, utvärderingsverktyg

UT – utvärdering

Lär ut var ett samarbetsprojekt mellan Borås Stad, primärvården Södra Älvsborg och ÄVS/FoUS. Regeringens stimulansmedel finansierade projektets två delar: utveckling och utvärdering. Syftet var att förbättra kvaliteten av äldres läkemedelshantering. Målen var att öka kompetensen om äldres läkemedelsanvändning, att öka uppmärksamheten på läkemedelsrelaterade problem samt att förbättra utvärderingen av läkemedelsbehandling. Arbete enligt Lär ut har pågått i tio år och har varit mycket omfattande. ”Konceptet” Lär ut har utvecklats och används alltjämt. Fram till idag har ett stort antal personal inom äldreomsorgen och vården i Sjuhäradskommunerna utbildats och använt sig av Lär ut-materialet.

Utvärderingsverkstad

FoUS/ÄVS har sedan 2004 inbjudit yrkesverksamma hos ägarparterna och även representanter för brukarorganisationer till utvärderingsverkstäder. Deltagarna har med sig utvärderingsuppdrag från sin hemmaorganisation och tanken är att lära sig utvärderingsmetoder och genomföra en utvärdering från ”ax till limpa”, dvs. från planering, via genomförande till rapportering. Utvärderingsverkstaden leds av två personer; en med expertis i utvärdering och en

¹ Till detta kommer ett stort antal kortare insatser såsom seminarier, FoU-caféer, samarrangemang vid konferenser.

med närmare yrkespraktikförankring. De erbjuder en enkel struktur för lärande och praktiskt genomförande av utvärdering samt ger kunskapsstöd för att bygga upp utvärderingskompetens, både individuellt och till gagn för arbetsplatsen. Föremålet för utvärdering kan vara ett utvecklingsprojekt eller en ny metod, eller vad som bedöms vara angeläget att få kunskap om på arbetsplatsen.

Sista socialisationen

Inflyttning på äldreboende innebär en stor omställning för den äldre människan; att anpassa sig till och helst trivas och leva ett gott liv i en ny miljö, oftast för resten av livet. Det finns fog för att tala om detta som en sista socialisation.

I ett projekt som pågick mellan 2011 och 2014, i Svenljunga kommun och i en stadsdel i Borås, utvecklades och prövades en metodik för att låta omvårdnadspersonal tillsammans med äldre nyinflyttade vid några boenden nedteckna så kallade levnadsberättelser. I berättelserna fångades och återgavs individens behov, intressen, bakgrund, levnadsvanor, m.m. Dessa berättelser kunde sedan underlätta en personcentrerad äldreomsorg byggd på den värdegrund som stadgas i socialtjänstlagen.

Vid medverkande äldreboenden deltog cirka 15 omvårdnadspersonal (undersköterskor och vårdbiträden) via FoU-cirklar som medforskare. Projektet medfinansierades av deltagande kommuner.

Uppföljningens syfte och övergripande frågeställningar

Ett viktigt *syfte* med denna uppföljning är att få underlag för att diskutera relationen mellan *kunskapsutveckling*, som kan anses vara i huvudsak FoUS:s ansvarsområde i de olika FoU-insatserna, och den *verksamhetsutveckling* som dessa kunskaper förväntas kunna bidra till. Verksamhetsutvecklingen kan anses vara de deltagande verksamheternas ansvarsområde i första hand. Samtidigt kan antas att kunskaps- och verksamhetsutveckling är nära beroende av varandra. Hur ser relationen ut mellan kunskaps- och verksamhetsutveckling i de tre uppföljda FoU-insatserna?

Kunskapsutveckling kan ske på olika nivåer: Hos deltagarna i de olika aktiviteterna, hos arbetskamrater på arbetsplatsen som medverkar, hos ansvariga chefer på olika nivåer, liksom samlat som organisatorisk kunskapsutveckling i aktuella verksamheter. Kunskapsutveckling kan också ske på ett mer övergripande plan, t.ex. genom kunskapsspridning via rapporter, artiklar och medverkan i olika utbildningar. Vilka ”spår” av sådan utveckling finns hos olika aktörer och på olika nivåer: Hos individer, i verksamheter generellt, inom berörda verksamhetsområden?

Mer konkret är syftet med uppföljningen att få underlag för hur den kunskapsutveckling som sker via FoU-insatser vid FoUS kan utvecklas och omsättas i *verksamhetsutveckling*. Vilken roll och betydelse har FoUS haft för de uppföljda ”projekten” (Lär ut-projektet, Utvärderingsverkstad och Sista socialisationen)? Hur kan parternas (FoUS och deltagande verksamheter) ansvar och roller förtydligas och utvecklas?

Om uppföljningens genomförande

Uppföljningen av Lär ut-projektet har genomförts av Margareta Lundberg Rodin. Uppföljningen av Utvärderingsverkstaden har genomförts av Lars Rönnmark medan Per-Åke Karlsson svarar för uppföljningen av Sista socialisationen. Lars Rönnmark och Per-Åke Karlsson har varit ansvariga för två av de tre insatser som här följs upp. För att i någon mån motverka risken för ”hemmablindhet” har inte någon följt upp sitt eget projekt. Margareta Lundberg

Rodin har inte varit inblandad i någon av insatserna och kan sägas vara den mest externa i förhållande till de uppföljda FoU-insatserna.

Data för uppföljningarna har insamlats från dokument om de olika FoU-insatserna (rapporter, underlagsmaterial, arbetsmaterial, interna uppföljningar och ”kursvärderingar”, osv.) samt genom intervjuer och/eller enkäter med deltagare i aktiviteterna. I följande redovisning framgår vilka metoder som använts.

Insamlingen av uppgifter för uppföljningarna har i huvudsak skett under våren och sommaren 2016. Vi har återkommande träffats för att samordna vårt arbete samt för att stämma av våra data. Vi svarar var och en för redogörelserna för uppföljningen av respektive FoU-insats.

Närmast följer redogörelse för Lär ut-projektet med Margareta Lundberg Rodin som författare. Därefter följer Utvärderingsverkstad med Lars Rönnmark som författare och Sista socialisationen med Per-Åke Karlsson som författare. Avslutningsvis följer en gemensam diskussion där vi även framför några förslag på hur insatser från FoUS skulle kunna tas bättre tillvara för att utveckla deltagande verksamheter.

Referens

Andersson, E. & Hultin, M. (2013). *Forskning och utveckling i samverkan? En extern utvärdering av FoU Sjuhärad Vålfärd*. Högskolan i Borås: Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.

LÄR UT – Bättre läkemedelshantering för äldre

Bakgrund

I Sverige får personer över 80 år ofta mellan fem och sex läkemedel per dygn, och det är inte ovanligt att de ordinerar tio eller fler. Äldre med många läkemedel är en riskgrupp när det gäller vårdskador på grund av felaktig läkemedelshantering enligt Socialstyrelsen. 10–25 procent av alla läkemedelsbiverkningar kan relateras till sjukhusinläggningar. Hälften av dem hade kunnat förebyggas genom bättre uppföljning av läkemedelsbehandling enligt Äldres läkemedelsanvändning – Hur kan den förbättras (2009), en SBU-rapport. Problem i samband med läkemedelsbehandling och multimedicinering hos äldre, med biverkningar som sömnstörningar, depression och ångest, uppmärksammas bland annat av Midlöv & Kragh (2015) i Läkemedelshandboken. Lär ut-projektet började som ett REKO-projekt 2006 och Borås Stad beviljades 2007 medel av regeringen (dåvarande statliga stimulansmedel).

Lär ut-projektet och -konceptet

Lär ut står för:

L – läkemedel, läkemedelsbehandling och läkemedelshantering

Ä – äldre ska må bra

R – redskap, teamarbete, utvärderingsverktyg

UT – utvärdering

och projektet handlar om att skapa en bättre läkemedelshantering för äldre.

Lär ut-konceptet har nu använts i tio år och de fyra första åren utvärderades av projektledaren Marie Elm med stöd av handledare vid FoU Sjuhärad Vålfärd. Arbetet resulterade i rapporten *LÄR UT – Bättre läkemedelshantering för äldre. Beskrivning och utvärdering av ett utbildningskoncept för omvårdnadspersonal och sjuksköterskor inom kommunal hälso- och sjukvård* (2010), som beskriver samarbetsprojektet mellan Borås Stad, primärvården Södra Älvsborg och FoU Sjuhärad Vålfärd. Regeringens stimulansmedel finansierade projektets två delar: utveckling och utvärdering. Målen var att öka kompetensen om äldres läkemedelsanvändning, att öka uppmärksamheten på läkemedelsrelaterade problem samt att genom symtomskattning förbättra utvärderingen av läkemedelsbehandlingen. Lär ut-konceptet var (och är) mycket omfattande. Utbildningskonceptet består av två steg: först utbildas sjuksköterskor, som i sin tur vidareutbildar omvårdnadspersonal på sina arbetsplatser i respektive kommun.

Fem enkäter besvarades av 748 deltagare i Lär ut-projektet under perioden 2007–2009. Av projektrapporten från 2010 framgår att 223 sjuksköterskor genomgick en handledarutbildning i fyra dagar med fokus på smärta, oro, sömn och demensproblem. 1 888 omvårdnadspersonal vidareutbildades av handledarna som genomgått Lär ut-utbildningen. Utifrån en blankett genomfördes vidare 500 symtomskattningar, främst på särskilda boenden inför förnyelse av recept.

Lär ut-konceptet har nu använts i tio år och är intressanta att följa upp eftersom projektet inneburit en omfattande utbildningsinsats i två led med flera involverade parter, som dessutom fortfarande används kontinuerligt i verksamheterna.

Uppföljningens genomförande

Under perioden 30 maj till 28 augusti har en uppföljning gjorts av Lär ut-konceptet, genom att åtta intervjuer genomförts samt att en informant har besvarat enkätfrågor skriftligt. Totalt nio personer ingår som alla har varit involverade i Lär ut-utbildningen och flertalet även vidareutbildning till omvårdnadspersonal. Inledningsvis intervjuades projektledaren tillika rapportförfattaren Marie Elm. Hon lämnade förslag på tänkbara intervjupersoner inom tre kommuner och två av dem lämnade i sin tur namn på vilka som skulle kunna intervjuas. Flertalet är distriktssköterskor eller MAS (medicinskt ansvarig sjuksköterska) i Bollebygd, Borås, Svenljunga och Ulricehamn, och en respondent är läkare. Undertecknad har också tagit del av rapporter och övrig dokumentation kring projektet.

Uppföljningens resultat

Resultat redovisas främst utifrån de genomförda intervjuerna, varvat med en del uppgifter från tidigare rapporter och enkäter. Resultatet har indelats i följande rubriker: utbildning, läkemedelshantering och förskrivning, symtomskattning, rutiner och uppföljning, organisering, ansvar och samverkan samt FoUS roll i arbetet. Därefter följer en nulägesbeskrivning samt slutsatser utifrån resultatet och frågor inför framtiden.

Utbildningen

Resultaten inklusive uppdateringen av sjuksköterskornas kunskaper från Lär ut från april 2013 till december 2014 anses ha fungerat väl, vilket överensstämmer med tidigare genomförda enkäter. Merparten av de informanter som intervjuades i denna uppföljning anser att Lär ut-konceptet fungerar väl som fortbildning och att insatsen har ökat såväl kunskaper som intresse, vilket enligt dem också har gett resultat. Exempel på resultat som nämndes i intervjuerna var att omvårdnadspersonal var mer observanta på biverkningar som när läkemedel krockar, och att t.ex. antiinflammatoriska, lugnande, vattendrivande och neuroleptiska mediciner inte används lika ofta. Ett annat exempel som nämndes var att smärtlindring tidssattes efter Lär ut-utbildningen.

Enligt tidigare enkätsvar ansåg 83–100 procent att utbildningen som helhet var bra eller mycket bra. Likaså uppfattade 90 procent av dem som besvarat Lär ut-enkäterna att de skulle få nytta av utbildningen i sitt arbete. 57–70 procent av respondenterna som genomgått utbildningen ansåg att de fått tillräcklig kunskap för att kunna handleda omvårdnadspersonal. Resterande andel var inte lika säkra när det gäller att kunna handleda. De intervjuade i uppföljningen berättade att utbildningsgrupper för omvårdnadspersonal var olika stora och att de för att fungera varken skulle vara för små (10) eller för stora (30) för att kunna fungera väl. De betonade också vikten av att utbildningarna genomfördes ”lagom” tätt tidsmässigt. Flera av de intervjuade nämnde att den pedagogiska förmågan varierat, liksom intresset för att vilja undervisa. Ett par uttryckte att det var stimulerande att öka intresse och kunskap hos andra. Några av dem som kontinuerligt vidareutbildat och gett delegeringar efteråt till omvårdnadspersonal väckte frågor om att kunna utöka delegeringen i samband med symtomskattningen. Flera ansåg att undervisningsmaterialet i Lär ut-konceptet fungerade väl och användes regelbundet. Samtliga intervjuade betonade vikten av att utbildningen kontinuerligt uppdateras, och att fortbildning sker, likaså föreslog de att undervisningsmaterialet borde digitaliseras. Flera hade kompletterat Lär ut-materialet med eget lokalt material och även intyg. Det är fördelaktigt att även ha material lätt tillgängligt på kommunernas webbplatser. Konkreta önskemål framfördes om att komplettera utbildningsmaterialet (om oro/ångest, syrgas, Waran, flytande läkemedel, risker med förtunnande läkemedel) respektive kompri-

mera (om Alzheimer/demens) samt flytta fram delen om sömn. Detta kunde med fördel göras gemensamt av dem som vidareutbildar.

Däremot varierade det enligt informanterna i de fyra kommunerna när det gällde beslut om graden av deltagande i Lär ut-utbildningar och även i vilken omfattning som sjuksköterskor handledt och vidareutbildat omvårdnadspersonal. I en kommun var det olika aktivt under olika tidsperioder, ibland intensivt med Lär ut, medan andra kompetens- och utvecklingsfrågor prioriterats under andra perioder. Några informanter betonade vikten av att huvudmännen beaktar att utbildning/fortbildning behöver säkras framöver.

Läkemedelshantering och förskrivning

64 procent) av dem som besvarade enkäten under perioden 2013–2014 anser att de som genomgått Lär ut-utbildningen haft möjlighet att påverka äldres läkemedelshantering. Flertalet, 85 procent, har däremot inte förskrivningsrätt på läkemedel och merparten har inte heller distriktssköterskeutbildning. Ett par av dem som intervjuats i uppföljningen trodde att förskrivningen har minskat och att kunskapen generellt har ökat om vad som är mindre lämpliga läkemedel för äldre. Följden har blivit att personal vet mer om biverkningar och tänker mer på det. Vidare är det betydelsefullt att det framgår vad olika läkemedel är till för. Ett problem som innebär risker var att preparat byts ofta (även byter namn och inte uppdateras på läkemedelslistor) kombinerat med att läkemedelsansvaret är delat för en del äldre mellan vårdcentraler och äldreboenden, likaså att en del patienter har eget boende. En risk som en informant nämnde, i och med att inte alla sjuksköterskor har genomgått Lär ut-utbildningen, är att budskapen till omvårdnadspersonal och patienter kan skilja sig åt och därför kan uppfattas som motsägelsefulla. Sådana krockar behöver diskuteras av sjuksköterskor tillsammans. En annan risk som nämndes var när läkemedel samlas i lådor och används till olika patienter. Just detta framkom även i FoU Sjuhärad Valfärds rapport *Inkontinensprojektet – personalens uppfattningar om äldre vårdtagares urininkontinens vid tre kommunala vård- och omsorgsboenden och hantering av frågor kring detta* (2016).

Av enkäternas kommentarer framkom att tidsbrist gjort att undervisning av omvårdnadspersonal och läkemedelsuppföljningar inte alltid hunnits med, och därmed har det inte heller alltid hunnits med att ”sätta ut” läkemedel. Tidsbrist omnämndes även av några av de intervjuade när de uttryckte uppfattningar om hur arbetssituationen kunde påverka användningen av bland annat Lär ut-kunskaper. Ett par informanter nämnde att en del omvårdnadspersonal som arbetat länge och hade lång erfarenhet kunde vara svåra och inte ”mogna” eller tillräckligt motiverade att delta i utbildning lokalt på arbetsplatsen utan kunde snarare känna sig ”tvingade” att utbildas och arbeta utifrån Lär ut-konceptet. Likaså kunde intresset variera för att arbeta med nya rutiner och uppföljningar samt att det oftare var lättare för yngre medarbetare. En ytterligare svårighet var att den personal som var helt oerfaren av vård/omsorgsarbete hade svårt att ta till sig all information och behövde få lite information i taget.

Symtomskattning

Enligt informanterna uppfattas symtomskattningen som ändamålsenlig, och även pedagogisk inför läkemedelsgenomgångar och för att undersöka problem. Dessutom ger den ett bättre kvalitativt underlag vid förskrivning, för läkare och andra behöriga. Informanterna uppfattar att symtomskattningen är väl förankrad i rutinerna och därmed implementerad, att den fungerar väl och genomförs kontinuerligt i verksamheterna. Det kan dock variera mellan olika enheter och den används inte lika frekvent i alla verksamheter. Vidare har symtom-

skattning blivit en rutin när nya äldre skrivs in på boenden. Likaså används den av läkare som ett fördjupat underlag vid den medicinska bedömningen samt vid den årliga läkemedelskontrollen där olika personalkategorier är involverade och även patienter med anhöriga. Ytterligare användning av symtomskattning sker när det inträffar förändringar hos patienterna.

SKL-rapporten *Läkemedelsfel i vårdens övergångar* (2011) beskriver brister i kommunikation och kunskapsöverföring när patienter byter vårdenheter eller vårdnivå och föreslår olika åtgärder för att förebygga läkemedelsfel och öka patientsäkerheten. Att olika professioner arbetar i team kring dessa frågor var uppskattat, enligt uppföljningens informanter, och har betydelse för att rutiner ska följas. Betydelsen av samsyn (concordance) är central för lyckad läkemedelshandling (SKL rapport 2011). Några intervjuade uppfattade att även samarbetet blivit bättre. Omvårdnadspersonal är dagligen närmast de äldre och de är viktiga när det gäller att upptäcka förändringar, som t.ex. yrsel hos de äldre som kan behöva följas upp. Arbetet med symtomskattning har lett till ökad kunskap och medvetenhet som innebär att medicinering oftare omprövas och att andra insatser, som t.ex. promenader sker oftare, enligt några informanter. Ett problem som nämndes var bristande kontinuitet i läkarbemanning, och med bemanningsföretag med läkare som saknade kunskap om symtomskattning och även behövde motiveras.

Rutiner och uppföljning

Organisatoriska beslut av huvudmän kring kontinuerliga Lär ut-utbildningar är enligt de intervjuade önskvärda i kommuner och i regionen (vårdcentraler). Det är fördelaktigt att det fastställs i ansvariga organisationer hur och när sjuksköterskors utbildningar, distriktssköterskors fortbildningar och MAS/sjuksköterskors vidareutbildning av omvårdnadspersonal ska genomföras. Likaså behövs beslut och rutiner kring det interna arbetet med uppdateringar för att få kontinuitet när det gäller symtomskattning inklusive deras uppföljningar (som ibland brister). Symtomskattningarna behöver aktivt följas upp genom påminnelser. Det kan behövas att ansvarig då och då tar tag i det, utvärderas och redovisas till uppdragsgivarna. Där detta arbete ingick i kommunens rutiner och verksamhetsystemet ansågs det underlättat uppföljningsarbetet. Olika problem nämndes när symtomskattning inte var obligatorisk, utan snarare sågs som bonus. Ett ytterligare problem som omnämndes var att ledning ibland gjorde andra prioriteringar som negativt kunde inverka på Lär ut-arbetet, konsekvenserna blev bland annat att färre utbildades och t.ex. att dokumentationen blev bristfällig. Att olika journalsystem används i de olika involverade organisationerna uppfattades som problematiskt. Däremot ansågs det positivt och fördelaktigt att symtomskattningssystemen är de samma i de involverade organisationerna.

Organisering ansvar och samverkan

I vissa kommuner, som Borås Stad, har det fattats centrala beslut i organisationen att alla sjuksköterskor ska genomgå utbildningen. I Bollebygd har det beslutats av ansvarig chef att personal kontinuerligt ska utbildas/fortbildas i Lär ut-modellen. Medan det i Ulricehamn har varierat över tid hur många som genomgår utbildningen. Under senare år har det där skett ett urval av vilka och hur många som ska genomgå den. En viktig fråga är hur framtida ansvar för utbildningen hos olika involverade parter ska organiseras, samt vem/vilka som ska ha ansvar för genomförandet av utbildningarna och andra insatser, som symtomskattning, i framtiden. Det framkommer av utsagorna att det varit betydelsefullt att Lär ut-arbetet under åren drivits och samordnats av framförallt en person; Marie Elm. Beroendet av engagerade "eldsjälar" innebär även en sårbarhet för konceptets fortsatta genomförande.

Spridning av resultat och FoUS:s del i arbetet

Att ingå i en FoU-miljö var betydelsefullt för projektledaren som även genomförde FoU-rapporten. Arbetet gav ett tydligt mervärde genom att hon fick ingå i en miljö med arbetskamrater som arbetade med bredare perspektiv på omvärlden. Det ingick också att delta på FoU-seminarier och t.ex. FoU-caféer med ämnen och föreläsare som vederbörande annars inte hade kommit i kontakt med. FoU Sjuhärad Valfärd bidrog med metodstöd för att utforma enkäterna samt analysera och skriva FoU-rapporten, vilket bidrog till att projektet och rapporten fick uppmärksamhet lokalt, regionalt och nationellt. Socialstyrelsen, SKL och dåvarande äldreministern Maria Larsson samt dåvarande regeringens nationella samordnare för äldre frågor, Eva Nilsson-Bågenholm, fick ta del av FoU-rapporten, vilket även hade betydelse för nominering och tilldelning av hederspris vid utmärkelsen *Guldpillret* 2011. FoUS:s nätverk hade också betydelse när det gällde att presentera resultat från Lär ut-projektet i olika sammanhang.

Lär ut-konceptet används fortfarande idag och har även spridits till andra kommuner i landet och har dessutom varit ett stöd för Socialstyrelsens arbete. Ett stort behov av forskning inom området tas upp i SBU:s *Sammanfattning och slutsatser* (2009), eftersom det finns stora kunskapsluckor när det gäller resultat för att uppnå en säkrare läkemedelshandling, t.ex. kring förskrivning av läkemedel för äldre.

Nuläget

Närvårdssamverkan Södra Älvsborg tog över Lär ut-konceptet 2012 med målen att öka den farmakologiska kunskapen om riskfyllda läkemedel för äldre och att minska användningen genom praktiska verktyg som symtomskattning, beteendescema och läkemedelsbehandling bedömd av läkare. På längre sikt är syftet att förebygga och söka minska slutenvård till följd av riskfylld läkemedelsbehandling.

Närvårdssamverkan Södra Älvsborgs projektdokument för Målområde 3, *God och säker läkemedelshandling: LÄR UT och symtomskattning samt kontroll av förskrivningen av vissa läkemedel inom närvårdsområdet 15 april 2016*, var uppdelat i två delar. I den första projektdelen uppdaterades sjuksköterskor som genomgått Lär ut-utbildning vid en halvdagsutbildning med apotekare och distriktssköterska. De fick i uppgift att identifiera riskpatienter och göra symtomskattningar som lämnas till läkare samt dokumentera. Den andra utbildningsdelen bestod av fyra halvdagar med fem föreläsare. Sjuksköterskorna i utbildningen var handledare och informerade kollegor och omvårdnadspersonal. Av SKL:s rapport *Bättre liv för sjuka äldre* (2012) framgår att olika satsningar på god vård och omsorg har lett till resultat för de mest sjuka äldre, bland annat beträffande god läkemedelsbehandling. I detta sammanhang omnämns Lär ut och att projektet har utvärderats med stöd av FoU Sjuhärad Valfärd. Under perioden 2006–2015 har totalt 480 sjuksköterskor utbildats under fyra halvdagar i Lär ut och under 2016 digitaliseras även Lär ut-pärmen. I oktober 2016 startade en utbildning i Lär ut med 30 sjuksköterskor, fler finns på väntelista och ännu fler undrar om de kan anmäla sig till en kommande utbildning. Det framtida ansvaret för Lär ut-modellen behöver klargöras mellan involverade parter.

Slutsatser utifrån resultatet

För att få kontinuitet även i framtiden är det viktigt att sjuksköterskor utbildas och fortbildas, och att kunskapsuppdateringar sker och förmedlas vidare kontinuerligt till dem som genomgått utbildningarna. Likaså är det betydelsefullt att de sjuksköterskor som utbildats i Lär ut i sin tur genomför utbildningar lokalt för omvårdnadspersonal inklusive vikarier. Verksamheternas huvudmän behöver fatta principiella beslut kring frågor som rör utbildningarnas omfattning.

Lär ut är en väl fungerande pedagogisk modell med lärande i flera steg: Lär ut – Lär ut vidare. Erfarenheter av modellen finns nu genom tio års arbete. Kunskapen har i varierande grad implementerats i verksamheternas dagliga arbete. För att äldre i framtiden ska få en väl fungerande läkemedelsbehandling och -bedömning krävs ett välutvecklat systematiserat samarbete mellan olika involverade parter, som kommuner och Närvårdssamverkan. I detta arbete är utbildning/fortbildning viktiga, men även kunskapsutveckling och forskning för att uppdatera och vidareutveckla Lär ut-konceptet.

I detta arbete kan såväl FoU-enheter som universitet/högskolor vara viktiga samarbetspartner. Ansökningar om medel behöver även framöver ske såväl för utbildningsinsatser som för utvärdering och forskning i området.

Förutsättningarna för att Lär ut-modellen ska fungera är:

Generella organisatoriska

- Att det finns ett centralt beslut i respektive organisation om att utbildningar ska genomföras och att det ska finnas fungerande rutiner i arbetet.
- Att ansvar klarlagts för Lär ut-modellen och genomförandet av den i framtiden.
- Ett välutvecklat systematiserat samarbete mellan olika involverade parter, som kommuner och andra parter som t.ex. Närvårdssamverkan.
- FoU-miljöer kan fungera som lärmiljö och handledning för projekt.
- Översyn och samordning av olika journalsystem, doslistor och läkemedelslistor som används och som är riskfyllda för äldre som har fler än en vårdgivare.

Parterna i kommunernas och regionens hälso- och sjukvård

- Att chefer och MAS:ar med mandat beslutar om utbildningar och följer upp att de genomförs lokalt i kommunerna.
- Innehållet i Lär ut behöver kontinuerligt uppdateras och föras vidare till omvårdnadspersonal av dem som vidareutbildar i Lär ut. Utbildningarna kan även anpassas och ske i etapper för anställda som är nya och oerfarna, likaså kan det finnas fördjupningstillfällen för dem som har arbetat en längre tid. Gemensamt utbildningsmaterial är viktigt, samtidigt kan anpassningar ske lokalt.
- Lär ut behöver integreras i arbetsplatsernas rutiner och delegering för att fungera.
- Ansvar för information och förändringar av läkemedel behöver förtydligas.
- Närhet till patienter och omvårdnadspersonal framhålls som betydelsefullt, likaså att arbeta i team med olika personalgrupper samt stabila kontakter med läkare.
- Vem som har ansvar för kontinuerlig uppföljning av dem som utbildats och fått delegering behöver tydliggöras och vidare rapporteras i organisationen lokalt.

Frågor inför framtiden:

Parterna i kommunernas och regionernas hälso- och sjukvård:

- Vem/vilka bär ansvar för att förvalta Lär ut-konceptet i framtiden?
- Vem/vilka ansvarar för risker när det gäller olika journalsystem och läkemedelslistor?

FoU, lärosäten och utbildare angående forskning och utbildning:

- FoUS:s del av ansvaret för Lär ut-konceptet i framtiden?
- Behövs forskning om huruvida förskrivning av läkemedel har förändrats, bland annat till följd av Lär ut-utbildningarna och symtomskattningen?
- Frågor kan även ställas om Lär ut-konceptet i framtiden i högre grad borde ingå i lärosätenas utbildningar av sjuksköterskor och fortbildningar, av t.ex. distriktsköterskor, än vad som nu sker. Likaså om även yrkeshögskolor, gymnasieutbildningar och andra utbildningar av undersköterskor och omvårdnadspersonal kan utbilda för att ge mer omfattande grundkunskaper om äldre och riskfyllda läkemedel.

Referenser

Bättre liv för sjuka äldre (2012). Resultatrapport Sveriges Kommuner och Landsting.

Elm, M. (2010). *LÄR UT – Bättre läkemedelshantering för äldre. Beskrivning och utvärdering av ett utbildningskoncept för omvårdnadspersonal och sjuksköterskor inom kommunal hälsa och sjukvård*. Rapport från FoU Sjuhärad Valfärd nr 23. Högskolan i Borås.

Jonasson, L. (2016). *Inkontinensprojektet. Personalens uppfattningar om äldre vårdtagares urininkontinens vid tre kommunala vård- och omsorgsboenden och hantering av frågor kring detta*. Högskolan i Borås. Rapport från FoU Sjuhärad Valfärd nr 36.

Läkemedelsfel i vårdens övergångar. Åtgärder för att förebygga (2011). Nationell satsning för ökad patientsäkerhet. Sveriges Kommuner och Landsting.

LÄR UT och symtomskattning samt kontroll av förskrivningen av vissa läkemedel inom närvårdsområdet (2016). Projektdokument Närvårdssamverkans Södra Älvsborgs projektbeskrivning för Målområde 3, God och säker läkemedelshantering: 15-04-16.

Midlöv, P. & Kragh, A. (2015). *Läkemedelsbehandling hos äldre*. Läkemedelsboken. Läkemedelsverket.

Äldres läkemedelsanvändning – hur kan den förbättras (2009). SBU:s sammanfattning och slutsatser. Rapport nr 193.

Utvärderingsverkstad – att lära och genomföra utvärdering

Inledning

FoU Sjuhärad Valfärd har sedan flera år tillbaka inbjudit yrkespersoner och representanter från brukarorganisationer till utvärderingsverkstäder. Deltagarna tar med sig ett utvärderingsuppdrag till verkstaden; det kan vara ett projekt eller en ny metod, eller något som bedöms vara angeläget att få kunskap om på arbetsplatsen. Tanken är att deltagarna genomför en utvärdering från ax till limpa med stöd av verkstadsledarna och andra deltagare. Utvärderingsverkstaden erbjuder en enkel struktur för detta arbete och ett socialt sammanhang, ett slags rum för lärande. Utvärderingsverkstaden är alltså en metod som sätter deltagaren i en lärande aktivitet på två kunskapsområden: utvärderingskunskap och utvärderingsobjektets kunskaps-område. Utvärderingskunskapen ska på detta sätt tillföras organisationen och ge ett tillskott i kapaciteten att systematiskt värdera den egna verksamheten.

Vad är en utvärderingsverkstad?

Sedan den första systematiska beskrivningen av utvärderingsverkstad på välfärdsområdet av Karlsson och Värnestig (2001) har arbetssättet spridits till FoU-enheter och högskolor, inte minst genom nätverket för utvärderingsverkstäder, Nuv. I nätverket ingick 2011 medlemmar från elva universitet/högskolor och FoU-enheter. Nuv har tagit initiativ till att sammanställa erfarenheter om metoden i *Verkstäder för utvärdering i välfärdsverksamheter* (Eriksson & Karlsson red. 2011) och *Handbok för utvärderingsverkstäder* (Eriksson & Karlsson red. 2012).

I handboken (2012) skriver man: ”I en utvärderingsverkstad sker genomförandet och lärandet av utvärdering samtidigt. I en sådan verkstad samlas personer som har i uppdrag att genomföra verksamhetsnära utvärderingar” (bilaga 8). Av citatet framgår att utvärderingsverkstaden sträcker sig i två riktningar: Den syftar både till att organisationen får en bättre kunskap om den utvärderade verksamheten, och till att deltagarna lär sig att utvärdera genom att själva utvärdera under handledning. När det gäller den pedagogiska tanken är det passande att använda John Deweys uttryck ”learning by doing”.

Utvärderingsverkstaden har en syn på kunskapsutveckling och kunskapsanvändning som förankrar arbetssättet i aktionsforskningstradition och deltagarorienterad forskning. Kunskapsbildning sker genom interaktion mellan flera olika aktörer. Perspektivet är ”horisontellt” snarare än ”vertikalt” (Eriksson & Karlsson 2012).

Uppföljningens syfte, frågor och material

Utvärderingsverkstaden ingår således sedan åtskilliga år i FoU Sjuhärad Valfärds metodrepertoar. Men är det en användbar och effektiv metod? Medverkar metoden till att förbättra verksamheten och förkovra deltagarna? Vilka spår lämnar metoden efter sig hos deltagarna och i den berörda verksamheten och organisationen?

Frågorna besvaras mot bakgrund av den utvärderingsverkstad som genomfördes 2014–2015 under rubriken *Kompetens i utvärderingsarbete. Från planering till nytta*.

23 personer anmälde sig till utvärderingsverkstaden och upptaktsmötet hölls den 13 mars 2014. Därefter samlades utvärderingsverkstaden vid sju tillfällen, med avslutning den 21 maj 2015. Verkstaden leddes av Per-Åke Karlsson och Angela Bångsbo från FoU Sjuhärad Valfärd.

Sex deltagare fullföljde utvärderingsverkstaden, vilket resulterade i fyra utvärderingsrapporter. Sex deltagare kom en bit på väg, men avbröt sitt deltagande utan att slutföra arbetet. Elva anmälda kom aldrig till någon verkstadssträff eller avbröt i ett tidigt skede utan att komma igång med utvärderingsuppdraget.

Syftet med den här uppföljningen är att undersöka vilka spår deltagandet i utvärderingsverkstaden har lämnat efter sig hos deltagarna, i det utvärderade fenomenet och i den berörda organisationen. Uppföljningen har ett deltagarperspektiv. Spårökandet sker med deltagarna som ”spårhundar”, för att synliggöra de spår som de kan identifiera, benämna och bedöma. Alla intervjuade i denna uppföljning är kvinnor.

Av de sex deltagarna med koden A, B, C, D, E, F som fullföljde utvärderingsverkstaden har fyra intervjuats – A, D, E, F. Deltagare B och C ställde sig positiva att medverka, men på grund av tidspress måste de utgå. I planeringen noterades det som önskvärt att även intervjuas den berörda chefen om eventuella effekter, men detta har lämnats åt sidan på grund av tidsbrist.

Av de sex som kom en bit på väg men avbröt (koden G, H, I, J, K, L), har deltagare G, H och L intervjuats. Deltagare I tackade nej, och J & K besvarade inte förfrågan. Ingen av de elva som inte började eller avbröt tidigt har intervjuats.

En fråga som infinner sig är huruvida deltagandet lämnade olika spår beroende på om man fullföljt, kommit en bit på väg eller avbrutit i tidigt skede.

Två snarlika frågeformulär har framställts för gruppen som fullföljt respektive gruppen som avbrutit. Formulären har använts som stöd i relativt öppna, enskilda samtalsintervjuer över telefon, utom ett fall av parintervju på D & E:s arbetsplats.

Resultat

Här följer åtta deltagares erfarenheter av arbetet i utvärderingsverkstaden.

Deltagare A: Utvärdering av psykosociala insatser för smärtpatienter vid en ortopedklinik

Bakgrund

A är kurator och rehabkoordinator vid Södra Älvsborgs Sjukhus (SÄS) i Borås. Under 2014 planerade, genomförde och utvärderade hon projektet Psykosociala insatser för smärtpatienter. Ett förbättrat psykosocialt omhändertagande av patienter med smärta i rygg, nacke, axlar, hand och/eller armar vid ortopedkliniken på SÄS. Utvärderingen redovisades i en ingående utvärderingsrapport med samma namn (2015). Av rapporten framgår att ”psykosocialt stöd, med samtalsbehandling och stöd i sociala frågor, i vårdsituationen förutsätts ge patienten bättre förutsättningar att hantera sin livssituation som påverkas av sjukdom och skada”. Förutom beskrivning och värdering av patientarbetet finns en tydlig ambition att relatera kuratorsarbetet till psykosocial teori. En av utvärderingens slutsatser är att ”samtalsbehandling är en förutsättning för det psykosociala arbetet”. Det psykosociala behandlingstillskottet har idag delvis implementerats på kliniken.

Utvärderingsverkstaden

Det var ett väldefinierat och förankrat uppdrag som A tog med sig till utvärderingsverkstaden. Dåvarande ledaren för ”Processen sjukskrivning och rehabilitering” var ansvarig för projektet: ”Hon följde processen och fanns där hela tiden. Hon höll sig hela tiden underrättad och gav ett fortlöpande stöd.”

Det fanns en öppen och uppskattad dialog mellan A och verkstadsledaren Per-Åke Karlsson: ”Han förstod frågeställningarna och var insatt i psykosocial teoribildning”, säger A. Verkstadsledaren kunde också bistå med sin erfarenhet av utvärderingar och ge praktiska råd. A framhåller även stöd från samordnaren för utvärderingsverkstaden, leg. arbetsterapeut Angela Bångsbo, och värdesätter hennes förankring i sjukvården och gedigna teoretiska kunskande.

A påpekar den givande kopplingen mellan tre processer: att tillföra psykosociala resurser i det pågående projektarbetet kring smärtpatienter; få stöd från utvärderingsverkstaden för att reflektera kring det praktiska projektarbetet och därmed få en kritisk distans till den dagliga praktiken; och få hjälp att utveckla teorier kring det psykosociala arbetet på kliniken.

Vid verkstadssträffarna uppstod roliga diskussioner, berättar A, men det förefaller som om de andra deltagarna i utvärderingsverkstaden inte tillfört hennes utvärderingsarbete särskilt mycket.

Effekter

Utvärderingsresultatet har medverkat till att psykosociala insatser har inarbetats i behandling av smärtpatienter på kliniken. Utvärderingen påvisar värdet av psykosociala insatser för smärtpatienter. Även den utvärderingskunskap som A förvärvat i utvärderingsverkstaden har efterfrågats på arbetsplatsen.

A lyfter fram att utvärderingsobjektet ändras när man arbetar med det. ”Objektet ändras när man tänker”, säger hon. Utvärderingsobjektet i fråga – alltså de psykosociala insatser som gjordes med smärtpatienter – kom att förändras av att beskrivas och förklaras. Resultatet var att utvärderingsobjektet ”klargjordes”, menar A.

Utvärderingsverkstaden har gett henne möjlighet att sätta in de psykosociala insatserna hos smärtpatienter i ett teoretiskt, begreppsligt sammanhang, liksom att beskriva förändringsarbetets mer generella drag i form av en arbetsmodell. Detta lärande redovisades förutom i utvärderingsrapporten även i en poster – *Psykosociala insatser för smärtpatienter* – vid sjukhusets Forsknings- och kvalitetsdagar 2015. I postern beskriver A projektets ramar och den arbetsmodell för psykosocialt arbete med smärtpatienter som utvecklats i projektet.

Lärande

En ingående kunskap om projektet och dess förankring i psykosocial teori och behandlingspraktik gav inte bara en säkerhet i yrkesrollen, utan i viss mån även ett bidrag till personlig utveckling. ”Jag känner mig säkrare som arbetskamrat, säkrare när jag säger något.” Utvärderingsverkstaden bidrog till påfyllning av utvärderingskunskap i ”hög utsträckning”.

Reflektioner

A är väldigt nöjd med utvärderingsrapporten. Den har medverkat till att psykosocialt kuratorsarbete växts in i klinikens arbetssätt med smärtpatienter. A uppger att det också är verkstadsledarnas och utvärderingsverkstadens förtjänst att den blev så bra och påtalar i samma andetag vikten av att dokumentera förändringsarbete, så att det kan nå spridning. ”Det har stor nytta för hela kuratorsgruppen att vi talar om det vi gör.”

Deltagare D och E: Utvärdering av föräldramöten med "Navet-pedagogik"

Bakgrund

En vinst för alla (2009) heter regeringens nationella strategi för ett utvecklat föräldrastöd. Den syftade till att utveckla kommunala strategier för föräldrastöd och att sprida erfarenheter. Svenljunga kommun deltog i ett nationellt projekt i syfte att utveckla föräldramötesmetoder. Flera pedagoger fick tillfälle att genomgå en fortbildning i det man kallat "Navet-pedagogik", vilken uppmuntrar till ökad delaktighet, diskussion och erfarenhetsutbyte under föräldramöten.

Syftet med att delta i utvärderingsverkstaden var att få reda på "hur föräldrarna upplever föräldramötena vad gäller delaktighet och möjlighet till erfarenhetsutbyte" samt huruvida "det finns någon skillnad i föräldrarnas upplevelse mellan de som deltagit i föräldramöten där Navet-metoden använts jämfört med där Navet-metodiken inte har använts".

En enkätundersökning planerades och genomfördes. 160 enkäter från föräldrar som deltagit på föräldramöten samlades in (vilket innebär att 59 procent av dem som fått enkäten besvarade den). Telefonintervjuer genomfördes dessutom med 41 föräldrar.

"Både resultat från enkäterna och telefonintervjuerna visar att föräldrarna som varit på föräldramöten där Navet-metodiken har använts känner sig mer delaktiga, har fått ett större erfarenhetsutbyte med andra föräldrar och har ett mer positivt intryck av föräldramötet", skriver D & E i slutrapporten.

Utvärderingsverkstaden

Utvärderingsverkstaden som arbetsform har "fungerat bra. Man berör konkret någon aktuell arbetsuppgift", säger D. Och utvärderingsverkstaden gav tillfälle att fråga kring något som man samtidigt gör i sitt praktiska arbete. "Det bästa var att ha verkstadsledarna Per-Åke och Angela på ett mejls avstånd och att få hjälp i en pågående process", säger E.

Utvärderingsverkstaden kom att bli en resurs i att undersöka och bedöma ett redan pågående utvecklingsarbete kring skolans föräldrakontakt som pågick nationellt, regionalt och ute på skolorna.

Utvärderingsrapporten kunde statistiskt visa att metoden medverkade till ökad delaktighet och erfarenhetsutbyte. Deltagarna uppskattar stödet från verkstadsledarna i den statistiska bearbetningen av data, och här fick man särskilt hjälp av Göran Jutengren från FoU Sjuhärad Vålfärd. Man ser dock så här i backspegeln att tiden inte räckte till för ett teoretiskt arbete kring variablerna "traditionellt föräldramöte" och "dialogbaserat föräldramöte".

Lärande

"Man lärde sig mycket i utvärderingsverkstaden, till exempel hur man formulerar frågor, hur man väljer metod och hur man rapporterar resultat. Stödet från FoUS var värdefullt, och det gav en säkerhet att det finns belägg för slutsatser och att samband inte beror på slumpen", säger D.

Utvärderingsverkstaden gav ett klart tillskott av utvärderingskunskap, teoretisk kunskap om utvärderingens olika design, förarbete, moment, tidsplanering, och praktisk tillämpning av utvärderingskunskapen på det egna arbetet. Lärandet kring utvärderingsfrågor har i "viss mån" bidragit till en ökad yrkeskompetens, bedömer både D & E. Fördjupad utvärderingskunskap har förbättrat bedömningsförmågan och medfört en ökad säkerhet när utvärdering och uppföljning kommer på tal. Däremot har det inte skett något lärande från de andra deltagarna och deras projekt.

Effekter

Resultaten från utvärderingsverkstaden kunde vägas in i skolledningens beslut att utbilda all pedagogisk personal i Navet-pedagogik hösten 2016. Därmed kan man säga att utvärderingsarbetet har inarbetats i skolans reguljära verksamhet, och därmed kommit att påverka skolans arbetssätt vid föräldramöten och utveckling av mer interaktiva arbetsformer vid föräldramöten.

Utvärderingsrapporten är återkopplad till anordnarna för Navet-utbildningen i samband med beslutet om fortsatt utbildning och planering av nya Navet-kurser.

D och E känner båda stolthet över vad de har åstadkommit med utvärderingen. "Det känns bra att vi rodde det i hamn", säger D.

Reflektioner

Föräldraengagemanget överraskade.

"Jag är förvånad över hur många föräldrar som ... ville ställa upp på att bli telefonintervjuade." (D)

Förvånade att en undersökning av det här till synes enkla slaget var så komplicerad och tog så lång tid:

"Vi diskuterade mycket med varandra och med [verkstadsledaren] Per-Åke, men ändå missade vi mycket", säger D. "Det enkla som vi trodde i undersökningen, visade sig vara ganska komplext, till exempel att formulera enkätfrågorna."

"Arbetet med enkätundersökningen innebar mer arbete än vad vi hade förväntat oss. Trots allt arbete vi lade ned, fanns det mer att göra". (E)

"Det är mer eller mindre omöjligt att göra en sådan här omfattande utvärderingar inom sin tjänst – man måste ges tid." (E)

Vikten av att förarbeta och se runt hörnet:

"Förarbetet är viktigt. Redan innan man sätter igång något nytt ska man tänka på hur insatsen kan följas upp eller utvärderas." (E)

Deltagare F: Utvärdering av rollen som samordnare i en länsförening i Astma- och Allergiförbundet

F är samordnare vid en länsförening av Astma- och allergiförbundet. Hennes syfte var att utvärdera rollen som samordnare i en länsförening, dvs. F:s egen yrkesroll. Hon beskriver i rapporten motivet: "Jag kände mig ensam, förvirrad och i behov utav struktur i mina arbetsuppgifter. Jag ställde mig flera frågor. Vad är det som tar energi? Vad är det som ger mig energi? Vilka arbetsuppgifter är det som jag lägger mest tid på? Vad borde jag göra? Hur gör alla andra samordnare? Vad har min arbetsgivare för förväntningar på mig? Vilka nätverk borde jag ingå i?"

Utvärderingsverkstaden

F kom till utvärderingsverkstaden efter en personlig inbjudan från Angela Bångsbo, en av verkstadsledarna, vid ett brukarrådsmöte. Till en början var F tveksam. Hon tänkte att det var för avancerat, men vid nästa brukarråd hade hon bestämt sig för att delta.

Utvärderingen handlar om att genomlysas samordnarrollen. En rad arbetsuppgifter och funktioner beskrivs. Källorna är förutom egen erfarenhet och dokument från verksamheten

även intervjuer av samordnare i andra länsföreningar. Undersökningen vaskar fram 16 insikter, som gör rollen möjlig att viljemässigt förändra.

”Jag fick hjälp med strukturen genom utvärderingsverkstaden” och ”undersökningen av yrkesrollen har varit lärorik. Den har blivit tydlig och därmed lättare att handskas med”, menar F.

Insikt är ett huvudord i utvärderingen och under rubriken insikter i F:s rapport presenteras utvärderingens huvudresultat.

Effekter

Arbetet i utvärderingsverkstaden bidrog ”i hög utsträckning” till ny kunskap om rollen som samordnare i den ideella organisationen. Resultatet har även fått en viss spridning, eftersom rapporten togs emot positivt av kollegorna i Norrland och Stockholm, liksom i referensgruppen i Skövde.

Inom ramen för utvärderingsverkstaden utformade F en metod – hon kallar den ”läggapussel-metod” – i syfte att genomlysna och analysera sin befattning. Metoden försöker skapa överblick genom att benämna och visualisera alla komponenter i yrkesrollen. I detta syfte används minneskort och tankebobblor kring arbetsuppgifter, och en effekt är att det välbekanta problematiseras. Undersökningen av yrkesrollen har varit lärorik, säger F. Den har blivit tydlig och därmed lättare att handskas med:

”Man tror att man gör på ett visst vis, tror att man använder x timmar på medlemsarbete och y timmar på viktiga möten. Men genom att undersöka vad jag faktiskt gjorde fick jag en helt annan insikt i min yrkesroll. Man gör inte vad man tror att man gör.”

Lärande

F gör en uppdelning i skriftlig och muntlig utvärderingskunskap. Hon menar sig vara en god verbal utvärderare. Hon gillar att reflektera, använda orden för att vrida och vända på saker och ting. Hon reflekterar och lär sig i handlandet. När det gäller lärandet till muntlig utvärdering så sätter hon betyget 8–9 på en skala upp till 10. Betyget på lärande av skriftlig utvärderingskunskap når bara upp till 2–3.

Metoden att skapa medvetenhet om sin egen arbetssituation banar väg till en höjd förmåga att prioritera och effektivisera arbetet som samordnare:

”Arbete med utvärderingsverkstaden gav mig mycket. Den största erfarenheten var insikten att man inte gör det man tror man gör. Man tror att man gör på ett visst sätt /---/, men när jag började skriva ned vad jag faktiskt gjorde och analysera vad som faktiskt hände fick jag en helt annan insikt”, säger F.

Reflektioner

”Utvärderingsverkstaden var jättenyttig, bra, spännande. Kul att höra de andra grupperna som deltog på utvärderingsverkstaden. Det blev en helhet och jag kunde ta till mig erfarenheter från dom också.”

F skriver i utvärderingsrapporten:

”Den största insikten utav att utvärdera mitt jobb är när jag själv har satt ord på mina arbetsuppgifter och nätverk. Jag har tittat och vridit på mitt arbete och sagt frågorna högt, så har jag hört mig själv besvara dem. De bästa svaren får man när man frågar sig själv, heter det enligt gammalt ordspråk.”

Deltagare G och H: Utvärdering av VFU i sjuksköterskeutbildningen ur ett studentperspektiv

Bakgrund

G och H samarbetade kring syftet att utveckla metoder för utvärdering av studiepraktiken ur studentperspektiv. De arbetar med sjuksköterskestudenters studiepraktik på Södra Älvsborgs Sjukhus (SÄS). Sjukhusets kliniker tar upprepade gånger under studietiden emot studenter från flera välfärdsprofessioner för verksamhetsförlagd utbildning (VFU). Varje VFU-period har sina kursmål. Sjuksköterskestudenter är den största gruppen med sammanlagt 3 300 studieveckor per år i VFU. Studenterna har en eller flera handledare som är sjuksköterska eller undersköterska. Vid enheten finns en huvudhandledare. Handledarens uppgift är att skapa lärandesituationer i vårdarbetet och ge studenterna möjlighet att på en enhet med patienter sammanfoga teori och praktik för sitt framtida arbete. Handledaren svarar även för att skapa ett bedömningsunderlag. Sedan 2011 används en för alla studentgrupper gemensam utvärdering i elektronisk form.

Syftet för utvärderingen var ”att kvalitetsgranska den verksamhetsförlagda utbildningen samt att återkoppla resultatet terminsvis/årsvis till berörda verksamheter för att bidra till utveckling av VFU.”

G är idag studierektor med ansvarighet för VFU. H arbetar vid kompetensförsörjningsenheten vid SÄS. Den dåvarande studierektorn hade uppmanat G och H att delta.

Utvärderingsverkstaden

G säger att den pedagogiska tanken med utvärderingsverkstaden – att lära sig utvärderingsmetoder samtidigt som man gör en utvärdering – passar henne mycket bra: ”Jag fick mycket och relevant stöd från verkstadsledarna.” H instämmer: ”Utvärderingsverkstaden gav väldigt mycket”, säger hon: ”Utvärderingsverkstaden som lärandeform passade mig mycket bra. Ledarna kom med tips och förhöll sig fint till våra uppgifter.”

H uppger att det var berikande att ta del av de andra deltagarnas projekt och se deras frågeställning: ”Jag hörde vad alla andra tänkte. Det gav väldigt mycket.” Hon uppskattar vidare blandningen av olika projekt i verkstaden. Mötet med andra deltagares tänkande var stimulerande, menar H. Hon uppskattar ledarnas korta föreläsningar och deras precisa reflektioner kring deltagarnas arbete.

När det gäller utvärderingsobjektet – VFU-studenternas utvärdering – menar H att det var olyckligt att utgå ifrån den befintliga utvärderingen: ”Vi borde tänkt nytt.” Synen på praktikmomenten i sjuksköterskeutbildningen kom också att påverkas. Till exempel framkom tankar på att komplettera enkätmetoden med olika typer av intervjuer i utvärderingsarbete.

Avbrottet

G och H avbröt utvärderingsverkstaden efter fyra eller fem gånger, och någon formell rapportering av vad som åstadkommit så långt gjordes inte. Avbrottet berodde inte på brister i utvärderingsverkstaden, utan tiden och uppdraget försvann, framhåller G. Skälet var istället att G tillträdde ett nytt arbete och därmed fick hon en helt förändrad och tidskrävande arbetssituation. Av samma anledning förändrades H:s arbetssituation, och med nya arbetsuppgifter prioriterades utvärderingsverkstaden bort.

Effekter

G är idag studierektor och ansvarig för omkring 1 100 VFU-placeringar av sjuksköterskestudenter. Hon arbetar mot huvudhandledarna, så ”det är klart att utvärderingskunskapen

som har med mitt lärande att göra också har fått spridning i VFU-verksamheten.” Man kan därmed också säga att utvärderingskunskapen är inlemmad i organisationen av VFU. Utvärdering från studenter i VFU och från handledare ingår som ett viktigt redskap i återkoppling, och resultaten analyseras i syfte att förbättra lärandet under VFU-placeringen.

Trots att utvärderingsverkstaden inte slutfördes och att någon rapportering av arbetet inte blev av, menar H att kunskaper från utvärderingsverkstaden har tagits emot av organisationen. Hon refererar till att hon själv som yrkesperson arbetar mer medvetet och teoretiskt underbyggt med utvärderingsverktyg.

Den kunskap som uppkom på utvärderingsverkstaden efterfrågas i hög utsträckning på arbetsplatser, eftersom utvärderingsverktyget är vanligt förekommande, säger H: ”Som sjuksköterska gör man ständigt utvärderingar”.

Lärande

G framhåller utvärderingsverkstaden som en plats där hon får hjälp att tänka och reflektera:

”Jag lärde mig mycket om utvärdering och så fick jag hjälp att tänka och reflektera kring min kunskap. Den vetenskaplige ledaren Per-Åke ifrågasatte mitt sätt att tänka, och med hans hjälp kunde jag reda ut hur jag tänker kring utvärdering. Genom korta föreläsningar och i diskussionerna fick jag tag på nya begrepp och kunde se utvärdering i olika perspektiv. Det bidrog till att höja min utvärderingskunskap och sammantaget har det påverkat hur jag idag jobbar med utvärderingen inom VFU-området.”

H menar att deltagandet medförde påfyllning av utvärderingskunskap: ”Det var jättenyttigt”. Det som särskilt uppskattas var att den praktiska utvärderingsverksamheten fick en teoretisk mylla att växa i. Lärandet kom att i någon mån tillföra yrkeskompetens, och avgjort bidrog det till personlig utveckling: ”Det gjorde det”. Också idén att tänka kring utvecklingsarbete via pilotförsök är något som H kopplar till egen kunskapsutveckling.

Reflektioner

H uppskattar särskilt att utvärderingsverkstaden gav möjlighet att sätta in praktisk utvärdering i ett teoretiskt och begreppsligt sammanhang, och därmed bli medveten och reflekterad kring konstruktionen och användningen av utvärderingsverktygen. Hon lyfter även fram utvärderingskunskapens tillskott av medvetenhet och reflektion kring utvärdering som sker mer eller mindre automatiskt i sjuksköterskans yrkesutövning.

Deltagare L: Utvärdera föräldrars upplevelse av samtalsbaserade föräldramöten

Bakgrund

L är folkhälsosamordnare i Marks kommun. Tillsammans med kollega K planerades en utvärdering av samtalsbaserade föräldramöten. Tanken var att jämföra dessa med traditionella föräldramöten. Det samtalsbaserade föräldramötet syftade till att stärka föräldrarollen, och vitalisera skolans föräldramöten genom att främja dialog och erfarenhetsutbyte bland föräldrarna. L sammanställde 2012/2013 en guide för samtalsbaserade föräldramöten, med förslag till hur pedagoger kan arbeta dialogiskt med föräldrar. Här beskrevs konkreta metoder för att leda föräldramötet och hur man kan tänka kring återkoppling och avslut, och det fanns förslag på diskussionsfrågor. Ungefär 250 pedagoger utbildades i samtalsbaserat föräldramöte med guiden som underlag. L och hennes kollegor förde ett pågående samtal med barn- och utbildningsförvaltningen om hur guiden kunde utvecklas och främja det nya sättet att arbeta med föräldramötet.

Utvärderingsverkstaden

Den fråga som L hade med sig till utvärderingsverkstaden var huruvida det samtalsbaserade föräldramötet hade de effekter som det var tänkt och beskrivet i guiden. Man valde att fråga föräldrarna i en enkätundersökning. Tanken var att jämföra föräldrars upplevelse av delaktighet, erfarenhetsutbyte, kunskap om barns utveckling, tips för hantering av vardagssituationer vid samtalsbaserade föräldramöten respektive traditionella föräldramöten. Fyra enkätfrågor formulerades, skolor valdes ut, enkäten distribuerades på föräldramötet, besvarades och samlades in. Men.

Avbrottet

Det visade sig vara svårt att hitta skolor som använde sig av guidens samtalsbaserade arbetssätt, vilket fick till följd att underlaget blev för litet för att medge statistisk analys. Och därmed avbröts undersökningen, alltså av undersökningstekniska skäl. L och kollegan K avslutade därmed också deltagandet i utvärderingsverkstaden efter fyra verkstäder.

En annan anledning till avbrottet var att utvärderingsverkstaden och enkätundersökningen hade olika tidsförlopp, menar L, med följd att momenten i enkätundersökningen snabbades på för att anpassas till utvärderingsverkstadens ”livslopp”. Det uppstod tidspress. Det betydde att datainsamlingen fick skyndas på, och undersökningen kunde inte riktigt förankras, vilket kan vara en delförklaring till att svarsfrekvensen på enkäten blev för låg för att trovärdigt kunna dra slutsatser.

Effekter

Den främsta bristen i förändringsarbetet var det uteblivna stödet från rektorer och skolledare att implementera det samtalsbaserade föräldramötet, menar L. Att denna brist uppdragats så tydligt, är en av de viktigaste effekterna av utvärderingsuppdraget. Det gav viktig kunskap, som låg till grund för ändrade prioriteringarna i skolans arbete med elevernas föräldrar. För att nå målen i föräldraengagemanget valde man att prioritera upp information till rektorer och skolledare, så att man med deras hjälp kunde implementera det samtalsbaserade arbetssättet på föräldramötena. Utbildningen av pedagoger prioriterades samtidigt ned.

L använder i hög utsträckning den uppdaterade utvärderingskunskapen i sitt folkhälsoarbete, eftersom implementering, uppföljning och utvärdering är metoder som används dagligen.

Lärande

”Utvärderingsverkstaden var lärorik, men det blev inte som det var tänkt”, säger L och refererar till nämnda svagheter i undersökningen.

Arbetsformen i utvärderingsverkstaden fungerade mycket bra, liksom stödet från verkstadsledarna: ”Jättebra. Det blir helt annat när man själv har med sig en fråga att arbeta med. De kom fram många konkreta exempel, som fastnade jättebra”, säger L. Också miniföreläsningarna uppskattades, men allra mest uppskattades det individuella stöd som gavs vid ett tillfälle då man tillsammans med ledarna gick igenom enkäterna. ”Det gav väldigt mycket”, säger L. ”Träffarna med alla gav uppdatering i utvärderingskunskap”. Eftersom deltagare E och F arbetade med samma fråga, kunde de dela erfarenheter och hjälpa varandra. ”Det förekom även ett lärande från andra deltagare, men vi hade fått ut mer om vi följt hela cirkeln”, menar L.

Analys

Vilka spår har utvärderingsverkstaden lämnat hos deltagarna, i det utvärderade fenomenet och i organisationen? Avsnittet är strukturerat i fyra rubriker: utvärderingsverkstad som lärandeform, lärande, effekter i verksamheten och avslutning.

I detta avsnitt benämns utvärderingsuppdragen både med respondentens bokstav och med följande beteckningar: ”smärtlindring”, ”navet”, ”samordnaren”, ”vfu” och ”föräldramöte”.

Utvärderingsverkstaden som lärandeform

Konceptet för utvärderingsverkstad innebär att lära sig utvärderingsmetoder samtidigt som man gör en utvärdering. Här sammanförs utvärderingskunskap med kunskaper som bär upp det utvärderade fenomenet.

Alla intervjuade deltagare förefaller ha uppskattat den pedagogiska idén som ligger i ”learning by doing”. Alla deltagare talar i positiva ordalag om lärandeformen. G och H får representera denna hållning. G säger att den pedagogiska tanken med utvärderingsverkstaden passar henne mycket bra: ”Jag fick mycket och relevant stöd från verkstadsledarna.” H instämmer med detta: ”Ledarna kom med tips och förhöll sig fint till våra uppgifter.”

Verkstadsledarnas uppgift är att vägleda, handleda och på annat sätt facilitera deltagarnas utvärderingar. De svarar för tillgången på ”utvärderingskunskap”, och de har skapat en pedagogisk form för att göra den användbar för deltagarna. De representerar även det vetenskapliga vetandet, med koppling till högskolan. Några av deltagarna framhåller hur ledarna tillför teorikoppling, begreppsanvändning och ett systematiskt sätt att tänka. Till exempel framhåller A det ”akademiska tänkandets roll” för att sätta in det praktiska arbetet med smärtpatienter i ett teoretiskt, begreppsligt sammanhang.

Stödet från ledarna uppskattas, i synnerhet det specifika stöd som man fått kring det egna arbetet. Deltagare A framför detta mycket tydligt och ”vfu” är inne på samma linje. ”Navet” framhåller även tillgängligheten: att ha verkstadsledarna Per-Åke och Angela på ”ett mejls avstånd och att få hjälp i en pågående process”. Också L framför liknande synpunkter, till exempel det individuella stöd som gavs då man tillsammans med ledarna gick igenom enkäterna.

I konceptet för utvärderingsverkstad ligger även att ingå i en grupp som står inför samma slags utvärderingsuppdrag. Tanken är att man lär av andra deltagare och deras utvärderingsuppdrag. Det är en individuell och en kollektiv sida i denna lärandeform.

Några röster hörs om vikten av lärandet från andra verkstadsdeltagare, och bland dem ljuder H:s röst: ”Det var berikande att ta del av de andra deltagarnas projekt och se deras frågeställning; jag hörde vad alla andra tänkte. Det gav väldigt mycket.” H uppskattar vidare blandningen av olika projekt i verkstaden. De två grupper som sysslat med föräldramöten lyfter fram att likheten i deras uppdrag medfört att de lärt av varandra. I flera kommentarer framkommer att verkstaden skapade en miljö där oväntade tankar och ämnen kom upp i ”roliga diskussioner”. Också ”samordnaren” har uppskattat blandningen i verkstaden. Det kan vara något att tänka på framgent huruvida man föredrar homogena eller heterogena utvärderingsverkstäder – och varför.

En slutsats man kan dra är att deltagarna fokuserat på sina egna utvärderingsprojekt, och att de därmed sätter stort värde på specifikt stöd i rätt tid. Det förefaller som om deltagarna inte klarat av – eller haft utrymme för – att sätta sig in i andra deltagares uppdrag, men att de uppskattat en mer flyktig kontakt med deras uppdrag och samvaron i verkstaden.

Lärande

Utvärderingsverkstaden förefaller vara en mycket effektiv lärandeform, och en del av lärandet och dess förutsättningar har redan beskrivits. Alla deltagare har förstås lärt sig utvärderingskunskap, och det har medfört att man kan navigera säkrare på detta fält.

Flera av deltagarna har också påtalat det lärande som uppstår när olika kunskapsformer korsas: praktisk kunskap, utvärderingskunskap och vetenskaplig kunskap ingår i nya föreningar och motsättningar.

Flera deltagare har också rönt insikten att utvärdering är en ganska komplicerad aktivitet. Att planera och genomföra utvärderingar tar tid och kräver viss kompetens. ”Navet” är förvånade över att en undersökning av det här till synes enkla slaget var så komplicerad och tog så lång tid.

Deltagarna har också tränat sitt akademiska tänkande, till exempel teoriansknytning och begreppsanvändning. G framhåller utvärderingsverkstaden som en plats där hon får hjälp att tänka och reflektera. H menar att deltagandet medförde påfyllning av utvärderingskunskap. Den praktiska utvärderingsverksamheten fick en teoretisk mylla att växa i.

Effekter i verksamheten

Alla de aktuella utvärderingsuppdragen är praktisknära och de berör direkt eller indirekt arbetssituationen för medarbetare och kolleger. Det är troligt att denna höga relevans gav uppdraget en extra laddning av motivation.

Det framgår av intervjuerna att alla utvärderingsuppdrag var förankrade hos berörd chef och i berörd verksamhet. I fallet med ”smärtlindring” och ”vfu” förefaller förankringen varit mycket stark. Förankringen är en viktig faktor när det gäller hur den berörda verksamheten tar till sig utvärderingsresultaten.

I samtliga fall redovisas effekter som utvärderingsarbetet har fått på den berörda verksamheten. ”Smärtlindring” har byggt upp ett psykosocialt arbetssätt som implementerats på kliniken. ”Navets” resultat kunde vägas in i skolledningens beslut att utbilda all pedagogisk personal i Navet-pedagogik på hösten 2016. Trots att ”vfu” inte slutförde arbetet, så menar H att kunskaper från utvärderingsverkstaden har tagits emot av organisationen. H arbetar själv mer medvetet och teoretiskt underbyggt med utvärderingsverktyg. G använder utvärderingskunskapen som studierektor för VFU. ”Samordnaren” menar att yrkesrollen har blivit tydlig och därmed lättare att handskas med. Genomlysningen har format den nuvarande samordnarrollen och resultatet har spridit sig till två kollegor. L uppger att den främsta effekten består i att bristen på stöd från rektor och skolledare vid implementering av ”föräldramötet” uppdagades, varvid denna kunskap låg till grund för ändrade prioriteringar. Själv använder L utvärderingskunskapen i det dagliga folkhälsoarbetet.

En fråga som funnits med kring effekter är huruvida och på vilket sätt som ”utvärderingsobjektet” förändras när det studeras ingående. Och det gör det i flera fall. ”Samordnaren” beskriver hur hennes befattning förändras genom att den genomlysas och granskas kritiskt. ”Samordnaren” gillar att reflektera, använda orden för att vrida och vända på saker och ting. Att tänka annorlunda kring en yrkesuppdrag, att tilldela den ny eller annan mening är att i någon mån förändra. I detta hänseende kan man koka soppa på en spik. A lyfter fram att utvärderingsobjektet ändras när man arbetar med det. De psykosociala insatser som gjordes med smärtpatienter kom att förändras av att beskrivas och förklaras.

Avslutning

Utvärderingsverkstaden ger deltagarna ett socialt sammanhang vid sidan om sin arbetsplats, där deltagaren kan laborera med praktiska frågeställningar. Det uppstår ett fruktbart möte mellan forskning och vetenskap å ena sidan och praktiska frågeställningar och kunskapsformer å den andra. Det uppstår också ett möte mellan deltagarna och de olika praktiker de representerar. På flera håll lyfte deltagarna fram att dessa olika slags möten ger upphov till en mer kritisk och medveten syn på den egna aktiviteten.

Man kan se utvärderingsverkstaden som en relativt fri mellanrumsposition, som ger tid till och plats för tanke- och erfarenhetsutbyte deltagarna emellan, och att detta hela tiden har en yrkesmässig praktik i blickfånget. Olikheter som finns i verkstaden ger goda förutsättningar för jämförelse och reflektion. En utvärderingsverkstad kan vara väldigt innovativ och berikande.

Flera deltagare har lyft fram hur pass komplicerat det är att genomföra en utvärdering från ax till limpa, och blivit förvånade över hur tids- och kunskapskrävande utvärderingens olika moment är. Utvärderingsprojektet skulle säkert kunna ge ännu större bidrag till verksamheten om utvärderingskunskapen hos deltagarna var mer omfattande redan från början, och om man planerade utvärderingen med en realistisk tidsbudget.

De undersökta projekten är alla intimt kopplade till sina verksamheter och ”kunskapsvinster” går i samtliga fall tillbaka till verksamheten. En del av förklaringen är att projekten är rejält förankrade hos chefer och i verksamheten.

Utvärderingsverkstaden är samfällt uppskattad av deltagarna som menar att de genomgått ett intensivt lärande under verkstadsåret. Som lärandeform framstår utvärderingsverkstaden som kraftfull. Problemet med att delta i utvärderingsverkstad stavas *tid*: tid att hinna med och kunna kombinera med andra arbetsuppgifter. Detta framkommer också i den tidigare nämnda nationella studien av utvärderingsverkstäder (Eriksson & Karlsson, 2011).

Referenser

Karlsson, P-Å. & Värnestig, L. (2001). *Utvärderingsverkstad – för att få stöd med att utvärdera sitt eget arbete*. Redogörelse från den första utvärderingsverkstaden. Göteborg: FoU i Väst.

Karlsson, P-Å. (2002). *Utvärderingsverkstäder. Stöd för interna utvärderingar*. Göteborg: FoU i Väst.

Eriksson, B. & Karlsson, P-Å. (red.) (2011). *Verkstäder för utvärdering i välfärdsverksamheter. Erfarenheter från några svenska FoU-enheter och högskolor*. Ort och utgivare ej angivna.

Eriksson, B. & Karlsson, P-Å. (red.) (2012). *Handbok för utvärderingsverkstäder*. Karlstad: FoU Välfärd Värmland.

Jess, K. (2011). Programteori för utvärderingsverkstäder. I B. Eriksson & P-Å. Karlsson (red.) *Verkstäder för utvärdering i välfärdsverksamheter. Erfarenheter från några svenska FoU-enheter och högskolor*. Ort och utgivare ej angivna.

Sista socialisationen

– Berättelser som livskraft på äldreboenden

”Flytten till ett äldreboende innebär för de flesta människor en stor omställning i livet. Flytten är en markör för inträde till den fjärde åldern, en livsperiod där människan åter blir beroende av hjälp och omsorg för att klara vardag och slutligen överlevnad (Laslett 1991). Det är som om cirkeln sluts. Den gamla blir återigen beroende av en omsorgsgivande omgivning likt den tid i livets början då personen var ett spädbarn. Men på gamla dagar är processen omvänd och slutar alltid med döden” (Rönmark, 2014, sid 22).

Att flytta till ett äldreboende är en omvittnat stor omställning i livet för den äldre. Denne ska anpassa sig till boendets rutiner och finna sig tillrätta och helst trivas med tillvaron. Lars Rönmark benämner anpassningsprocessen som ”den sista socialisationen”.

Projektet

Utifrån en idéskiss från Lars Rönmark togs under hösten 2010 kontakt från FoU Sjuhärad Välfärd med företrädare för äldreomsorgen i Svenljunga kommun och Borås Stad för att utvärdera intresset av att medverka i ett projekt med syfte att undersöka hur den äldre upplever flytten till äldreboende och hur man tänker om den livsperiod som då inleds. Tanken var också att med hjälp av sådan kunskap finna former för att avpassa hjälpen så att den bättre motsvarade enskilda äldres behov (a.a. sid 13). Intresse visades i såväl Svenljunga som Borås och ett projekt utformades. Projektet kom att medfinansieras från de båda deltagande kommunerna. Statliga stimulansmedel möjliggjorde detta.

Under våren 2011 startade projektet med att personal i Svenljunga respektive Borås träffades tillsammans med Lars Rönmark och Marie Elm samt Marika Karlsson – de sistnämnda biträdde Lars Rönmark i arbetet genom hela projektet – för att i FoU-cirkelns form undersöka vad det innebär, sett från brukaren, att flytta till äldreboende. Omvårdnadspersonal från totalt fem äldreboenden medverkade som ”medforskare” i projektet. Totalt medverkade 15 personer i åldrarna 35–60 år, genomsnittsåldern bland medforskarna var något högre i Svenljunga.

Grupperna träffades, var för sig, cirka 20 gånger under en tvåårsperiod. Inledningsvis för att konkretisera uppgiften – vad som skulle undersökas och hur detta kunde ske. Projektet inspirerades metodmässigt av s.k. ”participatory action research” (se t.ex. Hummelvoll, 2011), vilket krävde att deltagarna från äldreomsorgen tog rollen som just medforskare, tillsammans med utbildad forskare. Teoretiskt inspirerades projektet av att den senare ålderdomen kan ses som en fjärde ålder, med omfattande och stigande hjälpbehov samt av att interaktion är central för identiteten, som formas och omformas under hela livet, även under ålderdomen. Anpassningen till livet på äldreboende kan ses som en form av socialisation.

Ganska snart kom man fram till att livsberättelser (eller levnadsberättelser) skulle kunna vara en bra form för att beskriva den äldres liv och uppfattning. Detta borde kunna ske i biografins form och gärna i jagform – utformad som en självbiografi. En narrativ ansats kom att användas där berättelsens helhet blir central.

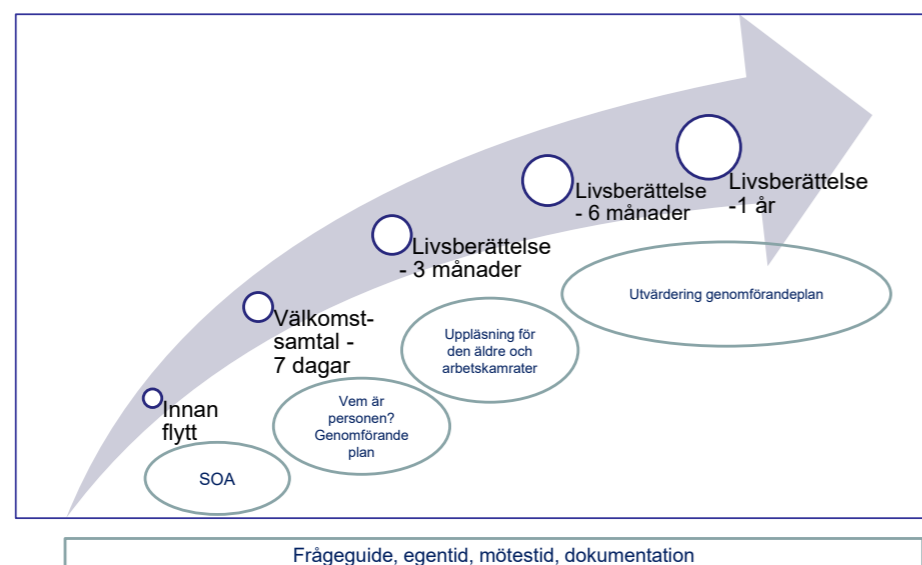
Projektets träffar kom att bestå av två faser: En inledande utbildningsfas, våren 2011, då medforskarna under ledning av Lars Rönmark utbildades i intervju- och samtalsmetodik samt utformade och prövade en frågeguide avsedd att användas i möten med de äldre som var intresserade av att medverka. Därefter följde insamling av berättelser med enskilda äldre – hösten 2011 till hösten 2012. Tanken var att varje medforskare skulle genomföra en

levnadsberättelse, dvs. insamla, bearbeta och sammanställa uppgifter från vardera en boende på somatisk avdelning. Etiskt tillstånd fanns och informerats samtycke förutsattes. Lars Rönnmark biträdde i Borås av Marie Elm, sjuksköterska med inriktning äldrevård samt i Svenljunga av enhetschef Marika Karlsson.

I de båda grupperna bearbetades och kommenterades samt utvecklades, under handledning av Lars Rönnmark, sedan de olika berättelserna som presenterades i "jag-form" – dvs. som en berättelse i första person av den enskilda äldre. Dessa kommunicerades under tillblivelsen givetvis med dem berättelserna handlade om. Flera vittnar om att berättelserna fick stor betydelse för personerna. (Mer om detta nedan under uppföljningens resultat.) Hösten 2012 kom också att ägnas åt att i olika former och fora sprida kunskap från projektarbetet; till arbetskamrater, andra boenden, politiker, m.fl.

En ytterligare fas var tänkt att följa enligt projektplanen – en fas som skulle innebära att mer systematiskt sprida kunskap om och verka för att vårdtagarnas berättelser tillvaratas i omsorgsarbetet. Ett sådant narrativt arbetssätt, menade man från projektet, överensstämmer väl med ett utvecklat personcentrerat arbetssätt och ligger helt i linje med den stadgade värdegrunden för äldreomsorgen i socialtjänstlagen (SFS 2001:453). Material finns också utarbetat som illustrerar hur levnadsberättelser kan ingå som rutin i äldreomsorgsarbetet. Följande figur och text illustrerar:

Berättelsen tar tillvara äldres erfarenheter – vad tänker och känner den äldre om att leva i äldreboendet?

Att utveckla en levnadsberättelse ses alltså som en process där berättelsen kompletteras och fördjupas över tid.

Till detta utvecklades bl.a. en kort frågeguide att användas vid de inledande kontakterna för levnadsberättelsen:

Frågor vid första mötet, hembesök.

Känn av hur öppen personen är. Bjud in till att han/hon berättar.
Syfte: skapa trygghet och relation.

- Berätta lite grand om dig själv! Hur vill du beskriva dig själv?
- Kan du visa mig ditt hem?
- Berätta om dina viktigaste minnessaker?
- Berätta lite grand om dig själv! Hur vill du beskriva dig själv?
- Berätta om din uppväxt, om föräldrarna och din egen familj.
- Berätta om ditt arbetsliv, dina intressen, ... dina värderingar, ... dina livsmål.
- Hur tänker du och förbereder dig inför flytten till äldreboende?
- Vill du att jag berättar om ditt nya boende?

Denna fas, som kan kallas implementeringsfas, kom dock inte att genomföras. Skälet som angavs var att kommunerna inte ansåg sig kunna medfinansiera, då möjligheterna att använda statliga stimulansmedel var uttömda och kommunerna inte var beredda att skjuta till andra medel.

Dessa oklarheter i slutet av projektet medförde även att den samlade rapporteringen drog ut på tiden. Slutrapporten publicerades först i februari 2014: *Sista socialisationen– Berättelser som livskraft på äldreboendet*, med Lars Rönnmark som författare. Rapporten omfattar cirka 230 sidor, varav mer än hälften består av tolv levnadsberättelser om boendes liv, presenterade i jagform och författade av medforskarna utifrån intervjuer och samtal med de äldre. Rapportens inledande hälft redogör för bakgrunden till projektet, dess uppläggning metodiskt och teoretiska inspiration. I avslutningen reflekterar Rönnmark kring resultaten från projektarbetet. Han betonar lärandet som det centrala: Främst att medforskarna lärde sig att tydligare se den äldre som individ, formad bl.a. av det liv den levde, vilket tydliggjordes i berättelserna. Lars Rönnmark beklagar dock att de äldres lärande genom att de bidrag med sina berättelser inte kom att betonas och tas tillvara systematiskt genom projektarbetet. Berättelser som dessa borde bättre kunna tas tillvara i anpassning av omsorgsarbete för att bättre passa individerna – ett personcentrerat arbetssätt som stämmer väl med värdegrunden för äldreomsorgen, menar Lars Rönnmark.

Projektet har också rapporterats på olika sätt och i ett flertal sammanhang:

- Genom seminarier arrangerade av FoUS.
- Projektet presenterades i ett stort reportage i Borås Tidning samt i artikel i tidningen Äldreomsorg av frilansjournalist Pia Mattzon.
- Genom medverkan i utbildningar på Högskolan i Borås, bl.a. Nationell arbetsledarutbildning för äldreomsorgens chefer.
- Vid en internationell gerontologisk konferens i Göteborg 2015.
- Projektrapporten har också fått spridning genom att den dåvarande regeringens äldreminister Maria Larsson (KD) framhållit den i olika sammanhang. Den dåvarande regeringens nationella samordnare för äldre frågor, Eva Nilsson Bågenholm, förordade den även som viktig läsning för personal inom äldreomsorgen via sin blogg.

Uppföljningsstudien

Metoder och genomförande

Uppföljningen har skett genom intervjuer med ett urval av medverkande i projektet och några chefer och utvecklare. Fyra medforskare har intervjuats, två i Svenljunga och två i Borås. Dessa valdes utifrån rekommendation av enhetschef. Två enhetschefer från deltagande boenden har också intervjuats. Likaså har verksamhetschefen för äldreomsorgen i Svenljunga samt områdeschefen för äldreboenden i stadsdel Öster i Borås intervjuats samt en verksamhetsutvecklare i Borås. Till det kommer intervjuer med Marika Karlsson och Marie Elm som tillsammans med Lars Rönnmark ”höll i projektet”, såväl för praktiskt genomförande som genom att bidra med sina gedigna kunskaper om äldreomsorgens praktik. Syftet med intervjuerna presenterades som att följa upp projektet och undersöka vilka spår det satt hos deltagarna och i deras verksamheter. En frågeguide, med variationer utifrån den intervjuades position i förhållande till projektet, vägledde intervjuerna, som spelades in.

Till detta kommer att jag tagit del av dokument från projektet (projektplan i olika versioner, arbetsmaterial, mötesanteckningar, m.m.) samt kommunala dokument i Borås, som har sin grund i projektarbetet och som intervjupersoner lyft fram.

Resultat

Följande presentation utgår från intervjuerna och byggs upp kring ett antal teman. Under dessa teman presenteras först medforskarnas svar samt chefernas och verksamhetsutvecklarens, i den mån de kompletterar eller motsäger.

Relation till och kunskap om projektet: Medforskarna har givetvis haft en nära relation till projektet och utgjort själva kärnan i arbetet. Samtliga har genomfört och författat några av de levnadsberättelser som finns i slutrapporten. Enhetscheferna bedömer sin kunskap om projektet som god och de har följt, och stöttat, arbetet under såväl projekttiden som efteråt. Mer ”på distans” har verksamhetscheferna och verksamhetsutvecklaren följt projektet.

Medforskarna säger att de blev tillfrågade av chefer, i något fall uppmanad, att medverka. Kunskapen om vad det skulle handla om beskriver flera som inledningsvis tämligen skral: ”Jag trodde vi skulle bli intervjuade ...” och att det skulle stanna vid det. Men allteftersom klarnade det vad medverkan innebar och intresset växte. Man är nu stolt över att man kunnat fullfölja: ”... det gick vägen”, som en person uttrycker det.

Cheferna har, med intresse, följt projektet och ger exempel på hur man kunnat stödja projektarbetet – via till exempel arbetsplatsträffar, diskussioner i enhetschefsgupper, och genom att samtala om projektet med medforskare från arbetsplatsen.

Om projektets innehåll – vad gjordes? Medforskarna berättar utförligt hur de arbetade i grupperna; först med att lära sig om intervjuteknik och om ”hur man ställer frågor”, välja person för levnadsberättelse samt genomföra denna. ”Jag valde själv en brukare att intervjua – en som var väldigt pratglad och gärna ville berätta om sitt liv.” Bra relation till brukaren var en förutsättning – ”... det krävs bra kemi i sådana här sammanhang.” Man uppehåller sig i intervjuerna vid arbetet i grupperna; hur man arbetade tillsammans, olika teman vid varje möte, ”Lasse ställde frågor ...”. Samtliga medforskare är stolta över hur projektet utvecklades och att man kunnat medverka hela tiden. Träffarna var positiva och ”... vi såg fram mot dessa ...”.

Viktigaste erfarenheterna och lärdomarna. Medforskarna betonar ”att bli sedda” och att deras kunskaper togs tillvara som viktigt. Samtidigt betonar de att även den äldre – brukaren –

blev sedd som en individ med en unik historia. Några citat illustrerar detta: ”... de intervjuade blev sedda och upplivade. Stolta över att få berätta.” ”Genom berättelsen har den gamle fått ett liv även efter flytten ... risk att det annars går snabbt utför.” ”Jag har lärt mig hur viktigt det är att se människan; fråga, ge sig tid.”

Även cheferna lyfter fram den ökade kunskapen om de individuella brukarna som central. ”Att man satte fokus på den enskilda människan och såg människan bakom sjukdomarna och såg den enskildes liv. Detta bidrog till ett annat förhållningssätt där man kan hjälpa någon utifrån dennes livssituation och liv”, som en enhetschef uttryckte den viktigaste lärdomen. För medforskarna har detta varit ”personligt en viktig resa och gett kunskap för att fånga in vårdtagarnas perspektiv och liv”, som en verksamhetschef formulerar vad som lärts av medforskarna. En möjligen lite uppgiven kommentar kommer från en enhetschef: ”Ändå hade man (som omvårdnadspersonal) jobbat i så många år och då mer retat sig på personers olikheter. Och inte ha reflekterat över sådant ... Att man inte lyckats se individen och olikheter och reflekterat över detta. Och utifrån det anpassat bemötandet och sitt arbete.”

Verksamhetsutvecklaren insmyger en reservation i lovorden. Ambitionen i projektplanen var bredare än vad projektet kom att innebära i praktiken. Man kom måhända alltför snävt att fokusera på levnadsberättelsen och inte hela flyttprocessen, med allt vad den innebär.

Resultat, projektrapport och spridning. Slutrapporten, som ju kom lång tid efter att projektarbetet med medforskarna avslutats (vilket för övrigt beklagas av ett par intervjupersoner), har getts spridning på de deltagande arbetsplatserna och även spridits till andra äldreboenden i kommunerna. Den är omfattande och man är generellt osäker på i vilken mån den har lästs igenom. Flera pekar på värdet av den kortversion, i form av en broschyr, som spridits. Medforskarna framhåller att de kunnat använda rapporten när de engagerats för att informera arbetskamrater om projektet och dess resultat. Detta förefaller, enligt de intervjuade, ha skett i ganska stor omfattning – mest i anslutning till att projektet avslutades, mer sällan senare. Även cheferna ha tagit del av rapporten och sett till att dess innehåll spridits på arbetsplatserna. Men ett par medforskare uppfattar att engagemanget för projektet varit begränsat på chefsnivå.

En medforskare beskriver hur hon kunnat återkommande ”... ta med boken ...” och använda i kontakten utifrån den levnadsberättelse man utformat. Berättelsen ”... bidrar till att väcka minnen och aktiverar hjärnan och ger bra gensvar i kontakten”. Flera pekar på att rapporten kanske bör läsas i omgångar och kanske med utgångspunkt från någon levnadsberättelse.

En undran från ett par intervjupersoner är varför Lars Rönnmark står som enda författaren på omslaget. Åtminstone hälften av boken utgörs ju av levnadsberättelser skrivna av medforskarna.

Vad har tillvaratagits i kommunen? Här uttrycker medforskarna besvikelse – särskilt de i Svenljunga. Man menar att man tagit tillvara det som projektet gett i alltför liten omfattning. Detta beror på flera faktorer: Ibland byte av enhetschef och där den nya haft liten kunskap om projektet. Splittrad arbetssituation för medforskarna – där man haft svårt hinna med att (även) arbeta för att sprida kunskap om projektets resultat och särskilt om levnadsberättelserna. Men även en splittrad arbetssituation för cheferna, där de fortlöpande åläggs nya uppgifter, ofta av ”teknisk natur”, som att introducera verksamhetssystem. En ytterligare faktor är att en del, kanske upp emot hälften av medforskarna av olika skäl har slutat; på grund av ålderspensionering, barnafödande, och i något fall flytt till annan ort. Verksamhetschefen i

Svenljunga uppfattar det som ett generellt problem i kommunen att hålla fast vid ett visst tema när man ska implementera "... och inte dras med i annat." Dessutom sammanföll implementeringen av Sista socialisationen i tid med en allvarlig ekonomisk svacka i kommunen.

I Borås har projektets resultat tillvaratagits genom att det genom ett centralt beslut införts i de så kallade "värdegrundsgarantierna". Det innebär ett erbjudande om att få göra en levnadsberättelse garanteras inom en viss tid efter inflyttning till äldreboende. Såväl medforskare, chefer och utvecklare framhåller projektets betydelse för detta. Samtidigt betonas att arbets sättet måste anpassas för att fungera i vardagen. Man betonar att berättelsen och underlaget för den måste tas fram i en process över tid, där informationen insamlas successivt och i samband med andra aktiviteter. Till exempel vid måltider, fikastunder eller utflykter på tu man hand med kontaktpersonen, som man menar är den som oftast bör vara den lämpliga för att bistå vid levnadsberättelserna. I vilken omfattning detta sker i vardagsarbetet har man dock ingen klar uppfattning om. Enhetschefen från Borås menar dock att arbetssättet är levande på hennes enhet och där tar hon hjälp av medforskaren på arbetsplatsen. Hon påminner också om och ställer frågor om levnadsberättelserna i olika sammanhang, till exempel vid utvecklingssamtal med medarbetare.

Det material som utarbetades i projektet har också anpassats och modifierats för att kunna användas i vardagsarbetet. På Borås Stads webbplats finns publicerade "värdighetsgarantier". Där tas bland annat upp, under "meningsfull vardag", att "du som bor på vård- och omsorgsboende erbjuds att få din levnadsberättelse nedtecknad för att dina behov och önskemål ska bli tydliga, och för att främja ditt välbefinnande och öka ditt inflytande". (Borås stad, 2016.)

Levnadsberättelser och äldreomsorgen i framtiden. Äldreomsorgen förväntas öka i volym och kostnader i framtiden på grund av ett ökat antal äldre med vård- och omsorgsbehov samt sannolikt en ökad efterfrågan på individuellt utformade insatser. Finns det utrymme för utvecklade levnadsberättelser i framtiden? Samtliga intervjuade menar att arbetssättet konkretiserar lagstiftningens stadganden om värdegrund och att det kan ses som en utveckling i riktning mot en personcentrerad vård och omsorg, vilket är eftersträvanvärt. "Det är viktigt att lära känna och kommunicera. Om det inte sker blir det inte så bra hjälp. Det är viktigt att känna tillit. Berättelsen är en god utgångspunkt för att diskutera och lära känna", som en medforskare formulerar utmaningen.

Dock måste arbetet med levnadsberättelser anpassas för att fungera i vardagen: "Om man tar det lite då och då fungerar det utmärkt. Inte avsätta två timmar i stöten. Det funkar inte. Det måste knytas kontakt över lång tid. Små faser då och då ... (och man) kommer mycket längre. Ska användas i vardagliga situationer – till exempel vid måltider. Ta det pö om pö ... Visa ett intresse för personen och förmedla detta. Vore önskvärt att vårdutbildningarna tränade sådant här." Så sammanfattar en medforskare möjligheterna.

Om arbetssättet är resurskrävande finns det lite olika uppfattningar om. Några pekar på allmän tidsbrist i äldreomsorgen. Andra betonar att det också handlar om "... vad man gör med tiden". En chef menar att om de individuella behoven och kraven inte möts, så skapas mycket mer jobb. Att arbete med levnadsberättelser kan ses som en vinna vinna-situation som gör att de boende blir mer trygga och nöjda. "Vi vinner tid. Det är när relationerna inte fungerar som det tar mycket mer tid ... Är alltså ingen motsättning – är en del av effektivitet."

Politikens medverkan. Till projektet var knutna referensgrupper med bl.a. politiker från socialnämnder/motsvarande. Cheferna och verksamhetsutvecklaren tillfrågades om dessa

nämnt något om projektet. Men blott en chef har hört politikerna ge uttryck för att de tagit till sig och påverkats av att höra om enskildas levnadsberättelser. I övrigt inga frågor eller reaktioner från den politiska nivån.

Diskussion

Projektet genomfördes i en tid som var både rätt och fel för att projektet skulle få genomslag. Det var väl "tajmat" med de nya stadgandena om särskild värdegrund för äldreomsorgen, med syfte att understryka vikten av en mer individualiserad vård och omsorg. När man sökte få resurser för att mer systematiskt implementera arbetssättet stötte man dock på patrull. Några centrala stimulansmedel fanns då inte att tillgå. I den lilla kommunen var dessutom ekonomin mycket ansträngd vid den tiden. I den större kommunen kom man dock att fatta beslut om att skriva in erbjudande i "värdighetsgarantierna" om att få upprätta levnadsberättelser inom en viss tid efter inflyttning till äldreboende. Kan det vara så att denna skillnad i formalisering har att göra med att kommunerna är så olika stora? I den större kommunen framstår måhända vikten av att formalisera beslut och rutiner som mer självklart och något som behövs, medan den mindre kommunen måhända inte upplever samma formaliseringsbehov. Ofta finns där ett mer nära sammanhang och nätverk där såväl personal som de äldre, och deras anhöriga, ingår. Man känner ofta varandra redan tidigare, vilket framkom vid några intervjuer. Det ligger nära till hands att här reflektera utifrån den tyske filosofen och sociologen Ferdinand Tönnies begrepp Gemeinschaft och Gesellschaft², som kan sägas beteckna två samhällsmodeller; en mer ursprunglig modell, byggd på småskalighet och nära relationer – på gemenskap, och en modernare byggd på storskalighet med formalisering och affärsmässighet i relationerna. Kontrakt och avtal är här centralt. (Observera dock att detta inte här innebär något försök att värdera kvaliteten i omsorgerna!)

Arbetet med levnadsberättelserna bidrar onekligen till att göra brukarna till mer individuella personer för personalen och med unika livshistorier, i första hand för medforskarna – baspersonalen – som har möjlighet att utifrån detta individualisera insatserna. Detta framstår som ett centralt resultat i projektet, vilket också uppmärksammats i olika sammanhang.

En invändning som framkommit är att projektet och dess arbetsmodell framstår som väl smalt och "exklusivt" för en äldreomsorg med mycket begränsade tids- och personalresurser. Bland de intervjuade råder olika uppfattningar om detta. Enighet tycks dock råda om att det krävs anpassning för att kunna få det att fungera i äldreomsorgens vardag; och att underlag för berättelsen måste insamlas vid återkommande, vart och ett mindre tidskrävande, tillfällen. Gärna i samband med annan aktivitet. Om så görs menar de intervjuade att arbetssättet tillför ett klart mervärde.

Rätt utformad och anpassad kan levnadsberättelsen bidra till ökad effektivitet i arbetet: Lär man känna den äldre bättre bidrar det till att man kan öka säkerheten i att "göra rätt från början". Samtidigt torde detta kräva även annat underlag – såsom väl utformade biståndsbeslut och konkretisering via utvecklade genomförandeplaner.

FoUS har haft en drivande roll i projektet. Det tillkom på initiativ från projektledaren Lars Rönmark men viktiga i genomförandet har varit Marie Elm i Borås och Marika Karlsson i Svenljunga, som kom att bidra till att konkretisera idéerna och ge struktur för projektarbetet. Projektet kan karaktäriseras av att ha varit tämligen öppet med konkretiseringar under projektarbetets gång. Denna öppenhet, som kan uppfattas som diffus, och successiva konkretisering och tydliggörande kan ses som såväl en styrka som en svaghet, när det gäller samspelet med involverade verksamheter – kommuner.

² Om begreppen se t.ex. Asplund, J. (1991). Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft. Göteborg: Korpen.

Slutsatser

För att implementera resultat från projektet torde krävas i *berörda verksamheter*:

- Förankring i hela organisationen och beslut på relevanta nivåer för att resultat ska tas tillvara och omsättas i verksamhetsutveckling. Det framstår som centralt att enhetschefer och även verksamhetschef ”är med på tåget” och understödjer på flera sätt – inte minst genom att hålla sig informerade om arbetet och visa intresse.
- Att metoden att skapa levnadsberättelser anpassas till en ofta svåröversäglig vardag – insamlandet måste tas ”lite pö om pö” och gärna som del av andra aktiviteter som engagerar de äldre.
- Levnadsberättelsen tydliggörs som ett underlag för mer utvecklade och individanpassade genomförandeplaner.
- Om arbets sättet vidgas till att omfatta även personer med demenser blir anhöriga viktiga som uppgiftslämnare. Detta medför även att frågan uppkommer om vems berättelse det blir. Detta kan vara grannlaga.
- I rapporten tas upp att de medverkande äldres lärande och utveckling inte uppmärksammas och tillvaratogs i projektet (sid 225 och 226). Det vore ett intressant utvecklingsområde.

För *FoU-enheten* torde krävas:

- att fortlöpande bidra med kunskapsstöd, handledning och inspiration. Detta kan gärna formaliseras i avtal mellan inblandade parter om seminarier, handledningstillfällen och annat stöd, t.ex. studier av problem som uppkommer i vardagsarbetet med metodiken och givetvis om kunskaps spridning via medverkan i utbildningar.

Referenser

Asplund, J. (1991). *Essä om Gemainschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.

Borås stads webbplats: <http://www.boras.se/kategorisidor/familjochomsorg/familjochomsorg/aldreomsorg/aldreomsorg/vardighetsgarantier.4.7daefd18148ea652b2d81a03.html> [hämtad 2016-09-13]

Hummelvoll, J.K. (2011). Handlingsorientert forskningssamarbeid: metodologi, metoder och etikk. I Rönmark, L. (red.) *Brukarens roll i välfärdsforskning och utvecklingsarbete*. Rapportserien Vetenskap för profession, nr 18. Borås: Högskolan i Borås

Rönmark, L. (2014). *Sista socialisationen – Berättelser som livskraft på äldreboendet*. Borås: FoU Sjuhärad Valfärd.

Socialtjänstlagen (SFS 2001:453).

Sammanfattande diskussion och slutsatser

Tre tämligen omfattande men också olikartade FoU-insatser ligger till grund för denna uppföljning. Lär ut-projektet kan sägas vara mest konkret och ”praktiskt” i förhållande till den berörda verksamheten; läkemedelshantering för äldre. Konkreta och identifierade problem ligger till grund för projektet och det finns lösningar utvecklade och tillgängliga, vilka har sin grund i vedertagen kunskap om hur läkemedelshantering bör ske. De utvärderingsprojekt som deltar i *utvärderingsverkstäder* är av olika karaktär och berör olika verksamheter. Det som förenar är att deltagarna har utvärderingsuppdrag att genomföra och söker sig till verkstaden för att lära sig utvärdering och få stöd i genomförandet. *Sista socialisationen* handlar om att medforskaren tillsammans med den äldre inflyttande till särskilt boende dokumenterar en levnadsberättelse som kan ligga till grund för att utforma en mer individuellt anpassad vård och omsorg. Nya kunskaper hos medforskarna i projektet utmanar invanda rutiner och synsätt i verksamheterna.

Trots olikheterna finns likheter som kan sägas spegla FoU-arbetets ”själ”. FoU-insatserna utgör tillfälliga organiseringar – kan kallas projekt – som bildar ett slags *mellanrum* mellan verksamhetens vardagliga praktik och den akademiska kunskapen. På så sätt uppkommer också ett slags ”frirum”, en enligt vår uppfattning gynnsam miljö för reflektion och lärande – ibland omlärande, i vilket kunskapsutveckling sker hos deltagarna. Hur denna sedan omsätts i verksamhetsutveckling varierar, vilket framgick av tidigare redovisning.

Vi ska avsluta uppföljningen med att i några punkter ta upp hur vi menar att samspelet mellan berörda verksamheter och FoU Sjuhärad Valfärd skulle kunna utvecklas ytterligare, i bemärkelsen att stärka samspelet mellan kunskapsutveckling och verksamhetsutveckling:

Insatserna/FoU-projekten/ behöver *förankras* mer ingående i berörda verksamheter, från planering, via beslut om genomförande och fullföljande till spridning av resultat. Sedan flera år tillbaka finns en *kommunikationsstrategi* antagen för FoUS som säger att en kommunikationsplan ska upprättas och följas för varje FoU-projekt. Den strategin används dock bara i begränsad omfattning och bör revideras och framförallt tillämpas. Tillämpningen är ett gemensamt ansvar för parterna (deltagande verksamheter/kommuner och FoUS).

Det är samtidigt viktigt att vara medveten om att all kunskap inte kan översättas – omsättas – direkt i verksamheter och dess utveckling. All kunskap är inte omedelbart instrumentell utan sprids och får sin tillämpning på sikt och mer indirekt, till exempel via utbildningar och uppmärksamhet i media. Det finns åtskillig forskning om kunskapsanvändning som understryker detta (exempelvis Vedung 2009), och som menar att användningen mer sällan, inom offentlig verksamhet sker instrumentellt, men desto oftare interaktivt och där reflektionsutrymme krävs i vardagen. Här spelar FoUS:s kontakter med lärosäten och utbildningar en central roll.

Inför projekt bör avtal – kontrakt – formuleras mellan FoUS och deltagande verksamheter om vad som kan förväntas och krävas av parterna och hur ansvar fördelas. I sådana avtal bör betonas vikten av att insatserna följs upp på relevanta organisatoriska nivåer.

Tydliga beslut behövs från involverade parter på relevanta nivåer (medarbetare, chefer, eventuellt politisk nivå) om deltagande. Strategin bör oftast vara att kombinera ”bottom up” och ”top down”, det vill säga fatta beslut och söka se konsekvenser såväl uppifrån organisationen (för legitimitet etc.) som nerifrån, från medarbetare och brukare (delaktighet och engagemang, etc.). Detta är ett ansvar framförallt för deltagande verksamheter.

Det är viktigt att inse att implementering av kunskap i verksamheter (verksamhetsutveckling) oftast är en process på lång sikt och som kräver engagemang från flera nivåer i organi-

sationen. Ju tydligare den kunskap som ska implementeras matchar mot uppfattade behov, desto större är sannolikheten att den kommer till användning (se till exempel Sundell & Roselius 2008 och Nilsen 2014).

Engagemang och delaktighet hos chefer på olika nivåer är centrala ...

... liksom att ”eldsjälar” i de olika projekten stöds på olika organisatoriska nivåer.

För en kunskapsbaserad praktik måste det finnas belöningar i verksamheterna för att utveckla dem utifrån kunskap, vunnen till exempel genom FoU-arbete. Sådana belöningsystem är verksamheternas ansvar.

Referenser

Nilsen, P. (red.) (2014). *Implementering av evidensbaserad praktik*. Malmö: Gleerups.

Sundell, K. & Roselius, M. (red.) (2008). *Att förändra socialt arbete – forskare och praktiker om implementering*. Lund: Studentlitteratur.

Vedung, E. (2009). *Utvärdering i politik och förvaltning*, 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.

FoU Sjuhärad Valfärd

FoU Sjuhärad Valfärd är ett kompetenscentrum för forskning och utveckling inom det kommunala välfärdsområdet. Ägarparter är de åtta kommunerna Bollebygd, Borås Stad, Herrljunga, Mark, Svenljunga, Tranemo, Vårgårda och Ulricehamn samt Högskolan i Borås.

Från och med hösten 2016 har verksamheten vid FoU Sjuhärad Valfärd (FoUS) en mer uttalat kommunal inriktning, med fokus på sociala frågor och välfärdens utmaningar.

Mål och prioriterade områden

Det övergripande målet för FoUS är att genom kunskapsutveckling och metodstöd bidra till att utveckla parternas arbete med sociala frågor och utmaningar i välfärdsarbetet, genom att:

- genomföra forsknings- och utvecklingsprojekt,
- utvärdera, förnya och utveckla arbetsmetoder, verksamhetsformer och handledning,
- medverka till utveckling av kunskapsbaserade arbetssätt som främjar och utvecklar verksamheternas kvalitet,
- sprida erfarenheter och bidra till implementering av resultat från forsknings- och utvecklingsprojekt,
- samverka med samarbetsparter i närliggande verksamheter, med forskare och andra FoU-enheter,
- stärka och vidareutveckla samverkan mellan verksamheter, brukare och intresseorganisationer och
- förmedla relevant information genom aktiv omvärldsbevakning.

FoU Sjuhärad Valfärds verksamhet har kommuninvånarna i Sjuhäradsbygden som utgångspunkt för att bedriva forskning, utveckling och kompetensutveckling inom det kommunala välfärdsområdet. Hållbar utveckling, folkhälsa, integration och genus är viktiga aspekter i FoUS:s verksamhet.

www.fous.se

E-post: fous@hb.se

Telefon: 033-435 47 06 (administratör), 033-453 40 00 (växel)

Besöksadress: Högskolan i Borås, Allégatan 1, Borås

Postadress: FoU Sjuhärad Valfärd, Högskolan i Borås, 501 90 Borås

